

Bouwen aan biodiversiteit

Inspiratiegids voor gemeenten

Inhoudsopgave

Introductie

Deze gids bevat inspiratie, tips en goede voorbeelden voor gemeenten die aan de slag willen met de versterking van de biodiversiteit in de bebouwde kom. Er zijn kennisdossiers op 5 actuele thema's ontwikkeld: natuurinclusief (ver)bouwen, natuurinclusieve energietransitie, klimaatadaptatie, groen en gezondheid en stadslandbouw. Deze thema's zijn steeds belicht vanuit het perspectief van biodiversiteitsversterking in bebouwde gebieden.

In de kennisdossiers vind je per thema antwoorden op enkele veelgestelde vragen. Daarnaast hebben we een aantal goede voorbeelden uit Noord-Hollandse gemeenten uitgelicht door per thema een gemeente, een expert en een betrokkene te interviewen. Deze inspiratiegids is bedoeld voor gemeenten. Burgers en ondernemers kunnen hier uiteraard ook veel inspiratie en tips uithalen, maar kunnen ook de 'Greenspots toolkit' van IVN en de Natuur en Milieufederatie Noord-Holland (via [Platform Groen Kapitaal](https://platform.groenkapitaal.nl)) bekijken voor meer gerichte en praktische informatie.

Heb je geen antwoorden kunnen vinden op je vragen of ben je op zoek naar meer informatie? Neem dan contact op met Natuur en Milieufederatie Noord-Holland via mnh@mnh.nl.

Deze toolkit is een levend document. De inhoud wordt sinds 2021 aangevuld. Dit kan bijvoorbeeld betekenen dat geïnterviewde personen tegenwoordig een andere functie hebben. We streven ernaar zo actueel mogelijke informatie te delen.

Deze inspiratiegids wordt ook gepubliceerd op platform.groenkapitaal.nl.

Veelgestelde vragen over biodiversiteit in de bebouwde kom

Wat is biodiversiteit?

Biodiversiteit is de **grote variatie aan leven in een bepaald gebied**. Het omvat alle dieren, planten en organismen, maar ook de grote variatie binnen specifieke soorten en de verschillende ecosystemen waarin ze voorkomen. Het gaat hier om het totaalpakket van systemen en organismen en de interactie daartussen.

Wat is het belang van biodiversiteit in "de bebouwde kom"?

Onderzoek heeft uitgewezen dat veel mensen denken dat bebouwd of stedelijk gebied weinig tot niets met biodiversiteit te maken heeft. Niets is minder waar: **bebouwing en de bijbehorende verstening kan leiden tot habitatsverlies**, maar sommige soorten zien het gewoon als een rots of berglandschap en passen zich hier op aan. Groen, water en nestgelegenheden in bebouwde gebieden kan die biodiversiteit dan nog een flinke boost geven. **Met relatief kleine stappen kan hier al veel winst worden behaald**. Denk aan het creëren van nestgelegenheden, het vergroenen van boomspiegels, etc.

Wageningen University deed in 2014 onderzoek naar het belang van steden voor de Nederlandse biodiversiteit. Hieruit bleek dat zo'n 10% van de soorten

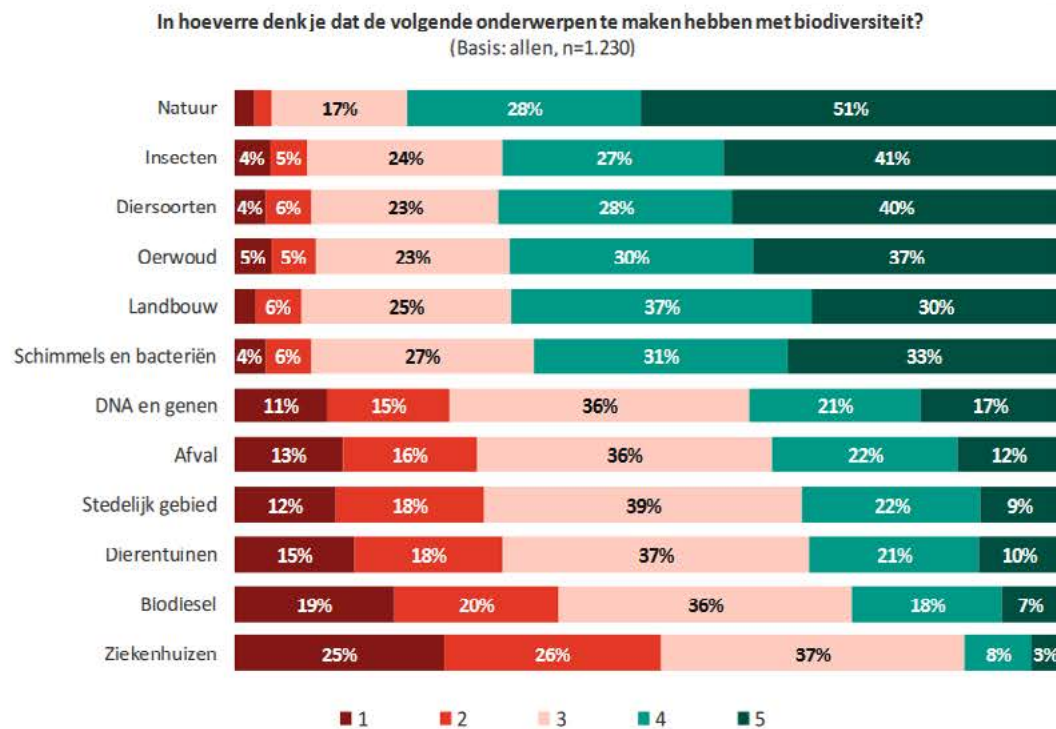
van de Nederlandse vogel- en habitatrichtlijn min of meer afhankelijk zijn van het stedelijk gebied voor hun leefomgeving. Veel andere soorten maken als opportunist gebruik van de stad als leefgebied.

[Lees hier meer over het onderzoek van de WUR.](#)

Onderzoek in opdracht van het Deltaplan Biodiversiteit liet zien dat 60% van de Nederlanders zich niet of nauwelijks betrokken voelt bij het onderwerp biodiversiteit, zie figuur hieronder. Hier ligt dus een interessante opgave: **hoe kunnen we mensen**

betrekken bij biodiversiteit én deze in de bebouwde kom versterken? Er zijn binnen de bebouwde kom flinke stappen te maken, bijvoorbeeld op het gebied van groen en gezondheid, stadslandbouw, de natuurinclusieve energietransitie, klimaatadaptatie of natuurinclusief (ver)bouwen.

Figuur 1: Motivacation International BV deed in 2020 in opdracht van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel onderzoek naar hoe Nederlanders biodiversiteit associëren en beleven. [Lees het hele onderzoek.](#)

Wat levert biodiversiteit ons op?

Biodiversiteit levert de maatschappij direct en indirect, op veel verschillende fronten, winst op. Dit gaat van de mentale gezondheid van bewoners tot de bestuiving van ons voedsel en van een grotere sociale cohesie in buurten tot het inspireren van duurzame keuzes bij bewoners en bedrijven. Denk bijvoorbeeld aan:

- Absorberen en opvangen van grote hoeveelheden regenwater;
- Verkoeling bij hitte;
- Een mooie natuurlijke omgeving waarin bewoners recreëren en elkaar kunnen ontmoeten;
- Stijgende bereidheid om samen met burens de duurzaamheidsopgaven aan te pakken.

Bij welke beleidsthema's past het thema 'biodiversiteit'?

Het integrale werken wint aan populariteit en betekent dat verschillende thema's met elkaar verbonden worden. Dit geldt ook voor biodiversiteit. Biodiversiteit kan bij elk beleidsthema worden meegenomen of door betrokkenen in overweging worden genomen bij beleidsvorming. Zo is zorg te combineren met stadslandbouw, wonen met natuurinclusief bouwen, energieopwekking met bloemenweiden en klimaatadaptatie met het verduurzamen en de renovatie van woningen. Het is dus mogelijk dat er met alle beleidsthema's een bijdrage wordt geleverd aan de biodiversiteit en daarmee ook aan alle voordelen die biodiversiteit met zich meebrengt zoals hierboven is omschreven bij 'Wat levert biodiversiteit ons op?'.

Wat gebeurt er momenteel op beleidsvlak? En wat zijn relevante ontwikkelingen?

De stand van de biodiversiteit is tegenwoordig een veelbesproken onderwerp. Het is duidelijk dat de biodiversiteit wereldwijd een zorgwekkende afname kent. De [Brede Basismonitor](#) laat in 2024 zien dat er in Noord-Holland positieve trends zijn, maar dat de biodiversiteit in de provincie helaas nog altijd afneemt op sommige plekken.

Maatregelen die de biodiversiteit versterken kunnen ook zorgen voor een aantrekkelijkere leefomgeving.

Bewustwording hierover heeft ervoor gezorgd dat er op beleidsvlak verschillende ontwikkelingen gaande zijn met (in)directe betrekking tot biodiversiteit. Het Klimaatakkoord en de [Europese Green Deal](#) zijn daar voorbeelden van. In Nederland en Noord-Holland krijgt dit onder andere navolging in de vorm van een [Bossenstrategie](#) en een [Masterplan Biodiversiteit](#). De provinciale [Omgevingsvisie NH2050](#) heeft de ambitie om de biodiversiteit in Noord-Holland te vergroten.

Naast deze beleidsprocessen zijn er ook ontwikkelingen gaande in verschillende Noord-Hollandse gemeenten. Zo zijn veel gemeenten in de afgelopen jaren de samenwerking aangegaan met

Stichting Steenbreek. [Stichting Steenbreek](#) heeft als doel om Nederland te vergroenen door verharding te vervangen door planten en bomen. Ze voorziet gemeenten van verschillende kennisproducten en handvatten, kan hen koppelen met interessante partners, of adviezen bieden. Ook bij het NK Tegelwippen worden mensen uitgedaagd om hun buurt een stukje minder grijs te maken. Daarnaast doen veel gemeenten mee aan [de Groene Stad Challenge](#). De organisatie achter de challenge onderzoekt voor de deelnemende gemeenten op basis van open-source data de mate van vergroening en de potentie die nog aanwezig is. Vervolgens houden ze bij hoe de vergroening door de jaren heen verbetert. Elk jaar wordt een prijs uitgereikt aan de groenste stad of dorp van Nederland. Zo viel in 2024 Hoofddorp in de prijzen als **groenste stad van Nederland**. De [Guerilla Gardeners](#) beweging zet zich in om kale, verwaarloosde plekken in de buurt te vergroenen.

Omgevingswet: wat betekent deze voor bewonersparticipatie?

Deze wet regelt de inrichting en het beheer van de openbare ruimte en daarmee dus ook het vergroten van de biodiversiteit. Het is een geweldige kans om de systeemwereld van de overheid en de leefwereld van bewoners bij elkaar te brengen. De Natuur en Milieu-federatie Noord-Holland deed samen met Natuur & Milieu onderzoek naar de kansen en bedreigingen die de omgevingswet biedt voor natuur en milieuopgaves. Een voorbeeld is de mogelijkheid om in het omgevingsplan omgevingswaarden vast te stellen, een soort kwaliteitseis die aan de leefomgeving wordt gesteld. [De resultaten van het onderzoek zijn te lezen in het rapport 'Roeien met nieuwe riemen'](#). In het essay "[De omgevingswet, bewonersinitiatief en lokale politiek](#)" van LSA Bewoners worden vier verbeterpunten gegeven die van belang zijn om de soms hoge verwachtingen van de omgevingswet waar te kunnen maken:

- Geef bewoners de mogelijkheid om concreet mee te denken over omgevingsvisies en omgevingsplannen;
- Zorg ervoor dat het duidelijk is voor bewoners wat hun rechten zijn, bijvoorbeeld als er een buitenplanse vergunning wordt verleend voor een ontwikkeling in hun omgeving;
- Pas bewoners- en buurtrechten toe op grond en vastgoed;
- Maak maatschappelijke meerwaarde leidend bij aanbestedingen en omgevingsbeleid;
- Zorg dat gemeentelijke afdelingen, werkzaam met de omgevingswet, beter worden ingebed in de leefwereld van bewoners.

Omgevingswet: hoe neem je doelstellingen op het gebied van biodiversiteit mee in je omgevingsvisie?

Een gemeente kan meerdere tools inzetten om biodiversiteit te stimuleren en te beschermen. De omgevingsvisie speelt hierbij een belangrijke rol. Het is daarom belangrijk biodiversiteit mee te nemen in de ontwikkeling hiervan. Dit kan als losstaand onderwerp worden behandeld en als onderdeel binnen andere thema's, waardoor biodiversiteit integraal wordt aangepakt. Het concept '[Basiskwaliteit Natuur](#)' kan de gemeente ook goed gebruiken om hier aanvulling aan te geven. De Basiskwaliteit Natuur wil zeggen: algemene soorten algemeen houden. Op het platform Samen voor Biodiversiteit vind je een [toolkit](#) met informatie en tips over Basiskwaliteit Natuur. Er wordt momenteel gewerkt aan het doorontwikkelen van dit relatief jonge concept

Vanuit de omgevingsvisie wordt de inzet van andere instrumenten binnen de omgevingswet bepaald. De [handreiking van Bureau Stadsnatuur](#) geeft concrete handvatten voor gemeenten om biodiversiteit te stimuleren en binnen de omgevingswet te waarborgen.

Wat gebeurt er al in Noord-Holland?

In Noord-Holland komen er alsmat meer mooie initiatieven op die zich inzetten voor het vergroten van de biodiversiteit in de bebouwde kom. Onder andere op het platform Groen Kapitaal zijn tientallen Noord-Hollandse initiatieven te vinden.

Daarnaast bevinden zich op andere websites goede initiatieven, zoals: [Landbouw met natuur](#) en [Boer en business in balans](#). Ook een aantal gemeenten laat mooie eigen platformen zien met informatie en voorbeelden. Dat zijn onder andere: [Haarlemmermeer](#), [Klimaatbestendig](#), [Klimaatplein Bergen](#), [Amsterdam](#), [Weerproof](#) en [Alkmaar Duurzaam](#).

FOTO: ROGIER REKER

*Ken jij een leuk initiatief dat nog niet is te vinden op Platform Groen Kapitaal? **Meld het dan!***

Hoofdstuk 1

Natuurinclusief (ver)bouwen

Veelgestelde vragen
**Natuurinclusief
(ver)bouwen**

Praktijkvoorbeeld
**Hilversumse
stadslandschappen**

Praktijkvoorbeeld
**Het nieuwe wonen
op Texel**

Expert uit de praktijk
**Ruimte maken voor
stadsnatuur**

Tips en tricks
**Natuurinclusief
bouwen**

Kennisdossier natuurinclusief (ver)bouwen

Veelgestelde vragen over natuurinclusief (ver)bouwen

Wat is natuurinclusief (ver)bouwen?

Natuurinclusief bouwen en verbouwen betekent dat er extra maatregelen worden genomen die een **positieve bijdrage leveren aan natuur, dier en planten**. Het gaat om het type materiaal dat wordt gebruikt (biobased of circulair), maar ook welke gebouw gebonden maatregelen worden genomen (nestkasten, groene gevels, e.d.) én hoe het private en openbare grondgebonden groen wordt ingericht, beheerd en in samenhang gebracht met de omgeving. Deze manier van denken is mogelijk bij zowel nieuw te bouwen woningen als bestaande woningen én de ontwikkeling van de openbare ruimte. **Gebouwen bieden veel mogelijkheden voor het vergroten van de biodiversiteit in de bebouwde kom**. Wanneer dit op de juiste manier gebeurt, kunnen ze een belangrijk onderdeel worden van het ecosysteem in en rondom dorpen en steden. Ook kleinere "stapstenen": [zelfs kleine tuinen kunnen bijdragen aan de biodiversiteit](#). Op deze manier wordt er een toekomstbestendige leefomgeving gecreëerd voor zowel mens als dier. Nest Natuurinclusief bracht een [praktische gids uit met tips en ideeën voor natuurinclusief ontwikkelen](#).

Wat zijn voorbeelden van natuurinclusief verbouwen?

Ook bij reeds bestaande huizen valt **veel te winnen**. Verbouwingen die de buitenkant van het huis aanpakken, bieden uitstekende mogelijkheden om natuurinclusieve maatregelen te integreren. Denk bijvoorbeeld aan **natuurvriendelijk isoleren**. De ministeries van BZK en LNV, het IPO, de provincies en de VNG hebben besloten om vanaf medio 2024 de Landelijke aanpak natuurvriendelijk isoleren uit te rollen. Natuurvriendelijk isoleren draait om het voorkomen dat dieren die in het dak of gevel nestelen zoals vogels en vleermuizen dood gaan en het creëren van nieuwe verblijfplaatsen. [In deze handleiding lees je hier meer over](#).

Een ander voorbeeld is het aanleggen van een **groen, blauw of bruin dak** bij bijvoorbeeld een aanbouw of op een reeds bestaande schuur, of het plaatsen van **neststenen** of **nestkasten**. Op [Checklist Groen Bouwen](#) vind je meer voorbeelden.

Wat zijn de kansen voor biodiversiteitsversterking bij woningbouw?

Er liggen ontzettend veel kansen voor het vergroten van de biodiversiteit met betrekking tot de ontwikkeling van woningbouw en wijken in het

algemeen. En deze kansen zijn voor relatief lage kosten voor elkaar te krijgen. Belangrijke mogelijkheden zijn:

- **Integratie van groen in stedelijke gebieden:** Door groene elementen zoals parken, tuinen, groendaken, en gevelgroen op te nemen in woningbouwprojecten, kunnen stedelijke gebieden worden omgevormd tot biodiversiteitsvriendelijke omgevingen. Deze groengebieden kunnen dienen als leefruimte voor verschillende plant- en diersoorten.
- **Ecologische verbinding zones:** Woningbouw kan worden ontworpen met aandacht voor ecologische verbindingen, zoals groene corridors die verschillende natuurlijke habitats met elkaar verbinden. Dit maakt het voor dieren mogelijk om zich vrij door stedelijke gebieden te verplaatsen en vergroot hun overlevingskansen.
- **Waterbeheer:** Door regenwater op te vangen en te infiltreren in de bodem via wadi's, regenwaterbuffers of natuurlijke vijvers, kunnen woonwijken bijdragen aan een gezond watersysteem. Dit biedt niet alleen voordelen voor het milieu, maar creëert ook leefomgevingen voor watergebonden soorten, zoals amfibieën en insecten.
- **Klimaatregulatie:** Groene structuren bieden verkoeling tijdens hete periodes en werken isolerend bij kou, wat zowel het comfort in woningen verbetert als het energieverbruik verlaagt.

- **Inheemse beplanting:** Het gebruik van inheemse planten in landschapsarchitectuur rond woningen ondersteunt lokale insectenpopulaties, waaronder bijen en vlinders, die afhankelijk zijn van deze specifieke flora. Dit helpt bij het creëren van veerkrachtige ecosystemen die minder afhankelijk zijn van menselijk ingrijpen.
- **Faunavoorzieningen:** Het opnemen van nestkasten voor vogels, vleermuizen, en bijenhôtels in het ontwerp van gebouwen kan directe leefruimte bieden voor deze dieren, zelfs in sterk verstedelijkte gebieden. Ook kan gedacht worden aan faunapassages onder wegen of door heggen.
- **Vermindering van licht- en geluidsoverlast:** Door licht- en geluidshinder te minimaliseren, kunnen woonwijken minder verstorend zijn voor de lokale fauna, wat bijdraagt aan hun welzijn en voortplantingskansen.
- **Luchtkwaliteit:** Door groene ruimtes te creëren die fijnstof opvangen, wordt de luchtkwaliteit verbeterd, wat bijdraagt aan de fysieke gezondheid van bewoners.
- **Recreatie en sociale cohesie:** Groene omgevingen bieden ruimte voor recreatie en ontmoetingen, wat de levenskwaliteit in woonwijken verhoogt en sociale interactie bevordert.

Daarnaast liggen er kansen bij het in kaart brengen van **ecologische knelpunten** in de gemeente. Een voorbeeld kan zijn dat egels op een specifieke plek in de gemeente worden aangereden. Vanuit deze knelpunten kan de gemeente nadenken

over natuurinclusieve oplossingen om betere omstandigheden te creëren voor allerlei dieren of planten.

Welke gemeenten zijn hier al mee bezig in Noord-Holland?

Veel gemeenten zijn bezig met het ontwikkelen van beleid waarbij natuurinclusief bouwen de norm wordt. Zo heeft Amsterdam bijvoorbeeld een [handreiking](#) opgesteld waarin algemene informatie en twintig voorbeelden zijn gegeven die gemeenten direct kunnen uitvoeren bij het bouwen van nieuwe huizen en wijken.

Ook hanteren verschillende gemeenten een **puntensysteem** dat ervoor zorgt dat bij nieuwe stedelijke ontwikkelingen, zowel bij nieuwbouw als bij renovatie, natuurinclusieve maatregelen worden geïntegreerd. Dit puntensysteem biedt een overzicht van mogelijke maatregelen die in elk stedelijk project kunnen worden toegepast. Het biedt ook richtlijnen om diverse leefomgevingen te creëren die geschikt zijn voor een breed scala aan dier- en plantensoorten. Een uitleg van dit puntensysteem is te lezen in het document [Puntensysteem stimuleert natuurinclusief bouwen](#) dat is opgesteld door Max Klasberg van Arcadis Nederland.

Er is geen sprake van één puntensysteem, iedere gemeente heeft een puntensysteem op maat. Een mooi voorbeeld is het [puntensysteem van de Gemeente Zaanstad](#). In dit systeem worden

initiatiefnemers in Zaanstad gevraagd om volwaardige leefomgevingen voor doelsoorten te creëren bij nieuwe stedelijke ontwikkelingen. In een aparte [maatregelencatalogus](#) kunnen initiatiefnemers inspiratie vinden voor maatregelen. Voorbeelden zijn faunapassages voor egels, vleermuisvriendelijke gebouwverlichting en nestkasten voor verschillende vogelsoorten. In de [doelsoortencatalogus](#) is vervolgens gemakkelijk in te zien welke combinatie van maatregelen belangrijk is om een volwaardige leefomgeving voor een doelsoort te creëren.

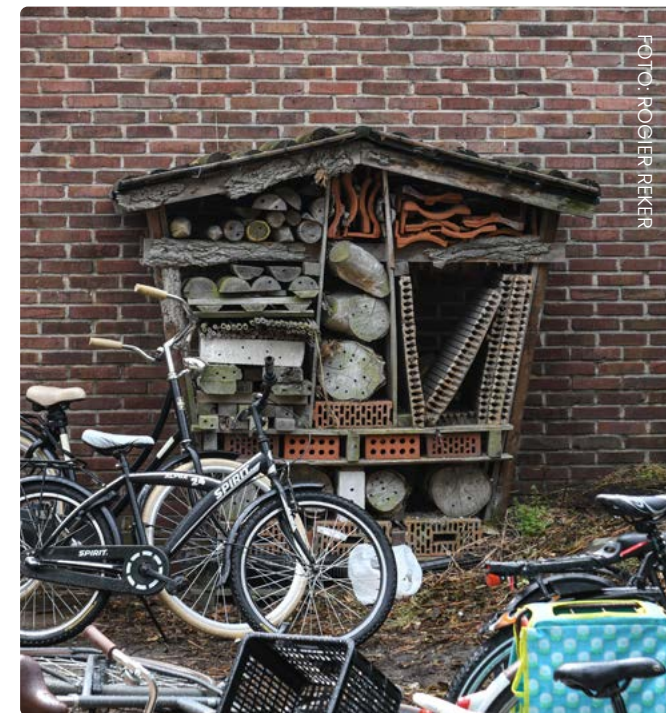

FOTO: ROGER REKER

Wat is de rol van de gemeente bij het stimuleren van een natuurinclusieve aanpak bij nieuwe bouwprojecten?

Er zijn meerdere mogelijkheden voor een gemeente om een rol te spelen bij natuurinclusief bouwen. Men kan kiezen om ontwikkelaars te stimuleren maatregelen te nemen. Dit kan onder andere door subsidies. Daarnaast is het mogelijk om natuurinclusief bouwen af te dwingen. Dit kan door aanbestedingen op de markt te zetten met de verplichting om natuur mee te nemen in de ontwikkeling van gebouwen en de openbare ruimte.

Hoe verhoudt een Soortenmanagementplan (SMP) zich tot natuurinclusief (ver)bouwen?

Een soortenmanagementplan (SMP) is een uitgebreid document dat is ontwikkeld om specifieke diersoorten in een bepaald gebied te beschermen en hun leefomgeving te verbeteren. Het SMP wordt opgesteld op basis van gebiedsdekkend veldonderzoek en bronnenonderzoek, bijvoorbeeld voor woningcorporaties of gemeenten. Het plan beschrijft de huidige instandhoudingsstatus van beschermde soorten in het gebied en hoe deze door gerichte maatregelen kunnen worden beschermd.

Natuurinclusief (ver)bouwen kan een onderdeel zijn van de maatregelen die worden voorgeschreven in een SMP. Terwijl het SMP een bredere en strategische benadering biedt voor het beheren van beschermde

soorten in een bepaald gebied, richt natuurinclusief verbouwen zich specifiek op de integratie van natuur in het ontwerp en de bouw van gebouwen.

Welke stappen kun je als gemeente concreet zetten op dit thema?

Gemeenten hebben diverse mogelijkheden om natuurinclusief bouwen te bevorderen. Een eerste stap is het invoeren van een puntensysteem, zoals eerder besproken in dit hoofdstuk, om natuurinclusieve maatregelen kunnen te stimuleren. Daarnaast kan een gemeente beginnen met een natuurboekhouding, waarbij men natuurinclusieve projecten en de bijbehorende voorzieningen systematisch registreert. Het is ook belangrijk om te zorgen voor goede monitoring en het opbouwen en delen van kennis over de effectiviteit van maatregelen.

Welke stappen kunnen inwoners concreet zetten?

Om hun huis natuurinclusief te verbouwen, kunnen bewoners verschillende stappen ondernemen die bijdragen aan het behoud en de versterking van de lokale biodiversiteit. Denk aan groene daken of gevels aanleggen, nestkasten of verblijfplaatsen voor dieren creëren, in de tuin kiezen voor inheemse planten, het aansluiten van een regenton en het zorgen voor minimale bestrating. Milieu Centraal heeft een uitgebreide pagina met tips voor natuurinclusief (ver)bouwen.

Daarnaast geldt voor bewoners een verplichting als nestgelegenheid van beschermde dieren zoals vleermuizen en gierzwaluwen in het gedrang komt vanwege een verbouwing. De Omgevingswet verplicht bewoners maatregelen te nemen om dit te compenseren of te verminderen. Extra leefruimte creëren voor planten en dieren is goed voor de natuur, maar nog niet verplicht.

Waar vind ik meer informatie over dit onderwerp?

Naast mooie voorbeelden en uitleg op de website van Groen Kapitaal zijn er verschillende websites waar meer informatie te vinden is over natuurinclusief bouwen:

- [Bouwnatuurinclusief](#)
- [RVO](#)
- [Kanbouwen](#)
- [Open research Amsterdam](#)
- [De waarde van groen \(Natuurverdubbelers\)](#)
- [Handboek Bouwen voor de Toekomst \(Natuur en Milieufederaties\)](#)

Praktijkvoorbeeld:

Hilversumse stadslandschappen

Myrte Mijnders, beleidsadviseur landschap en ecologie bij de Gemeente Hilversum

De Gemeente Hilversum heeft in 2021 een beleidsstuk over natuurinclusief bouwen ontwikkeld en enkele tools die rond dit thema kunnen worden ingezet. Myrte ziet hier een duidelijke aanleiding voor: "Hilversum is tot op heden vooral een groene stad vanwege de natuur rondom Hilversum. De stad zelf is versteend en biedt veel mogelijkheden tot meer groen. Er zijn zorgen over de achteruitgang van biodiversiteit in de stad."

Natuurinclusief bouwen is een manier om meer groen in Hilversum te creëren om zo de leefomstandigheden voor inwoners, zowel mens als dier, een stuk prettiger te maken. "Het is van belang dat de stad natuurinclusief wordt zodat verschillende diersoorten ruimte en plekken kunnen vinden om te schuilen en nestelen", legt Myrte uit. "Ik denk dat veel mensen zich er niet bewust van zijn dat sommige dieren afhankelijk zijn van huizen in de stad. Naast de nieuwbouw willen we ook stappen zetten met betrekking tot bestaande

gebouwen. Daarnaast is het de bedoeling om de rondom de stad gelegen natuur met elkaar te verbinden via een natuurlijke stad."

Er is onder andere een puntensysteem ontwikkeld, waarbij er een bepaald aantal punten behaald kan worden afhankelijk van de omvang van het project en de locatie in Hilversum. De kosten van een natuurinclusieve voorzieningen in een gebouw ligt tussen de 50-2000 euro. >

Ook bestaande wijken kunnen baat hebben bij vergroenende maatregelen, zoals hier in Haarlem.

FOTO: ROGIER REKER

Wat is een stadslandschap?

Hilversum is ook ingedeeld in twintig stadslandschappen. Deze indeling is gebaseerd op de ligging ten opzichte van de natuur rondom de stad, de type bebouwing en de mate van groen. Deze stadslandschappen zijn opgezet door een ecologisch adviesbureau. "Er is per stadslandschap in beeld gebracht wat voor dieren daar voor kunnen komen en er zijn verschillende suggesties gedaan over hoe in voedsel, vocht, veiligheid en voortplanting voorzien kan worden voor deze dieren", licht Myrte toe. "Op deze manier is het voor iedereen duidelijk wat er gevraagd wordt per stadsgebied en hoe inwoners een bijdrage kunnen leveren." Dit geldt naast nieuwbouw ook voor verbouwingen van bestaande woningen. Verder ziet de gemeente graag dat ontwikkelaars meer natuurinclusieve maatregelen nemen.

Welke kansen zie jij voor natuurinclusief bouwen in de toekomst?

- "Zet een puntensysteem in om ontwikkelaars, architecten en particulieren bewust te maken van de vele en relatief betaalbare mogelijkheden voor natuurinclusief bouwen en inspireer hen om minimaal 30 punten te behalen bij de realisatie van een woning."
- "Zorg ervoor dat er vanuit de gemeente bekend is welke dieren er in stad voorkomen en kunnen

voorkomen en welke planten hier van nature thuis horen in de eigen omgeving. Op deze manier worden ontwikkelaars en bewoners gefaciliteerd met de juiste informatie en wordt de biodiversiteit ook echt vergroot."

- "Je kan ook een online open data ontwikkelen waarop inwoners en ontwikkelaars kunnen aangeven wat voor natuurinclusieve maatregelen zijn genomen. Op deze manier kan een gemeente, mits ook de biodiversiteit wordt gemonitord, de waarde van natuurinclusief bouwen meten en mogelijk ook onderbouwen."

Welke opgedane lessen zou je graag met anderen willen delen?

- "Het is belangrijk om tijd en energie te stoppen in mensen enthousiasmeren om het te doen en daarbij te faciliteren."
- "Een wijk-specifieke aanpak is van belang aangezien wijken vaak anders zijn. Iedere wijk heeft eigen problemen en heeft daardoor ook een andere focus nodig. Het is maatwerk", benadrukt Myrte.
- "Werk integraal zodat er binnen alle geledingen wordt nagedacht over verschillende manieren waarop groen van waarde kan zijn. Deel kennis en beleid over natuurinclusief bouwen met andere interne en externe stakeholders zodat deze zich bewust zijn van de mogelijkheden."

Praktijkvoorbeeld:

Het nieuwe wonen op Texel

Jan van Andel, bestuurder bij Woontij

Jan woont sinds 25 jaar op Texel en is werkzaam bij woningbouwcorporatie Woontij. Hij vindt de menselijke kant van wonen het meest boeiende deel van zijn werk, hoewel 'de stenen' natuurlijk ook belangrijk zijn. Via Woontij is Jan betrokken bij de oprichting van *Buurtskap de Tuunen*. Dit is een nieuwe wijk die aan de oostkant van Den Burg is ontwikkeld, met zo'n 140 nieuwe woningen van verschillende types en prijsklassen. Een groot deel bestaat uit verplaatsbare sociale huurwoningen.

Duurzaamheid, natuur en saamhorigheid staan centraal bij dit nieuwe Buurtskap. "Het belang van een initiatief zoals Buurtskap de Tuunen is dat het een plek is waar mensen elkaar ontmoeten en de ruimte krijgen om zelf invulling te geven aan de ontwikkeling van de eigen leefomgeving", legt Jan uit. "Een omgeving waarin natuur een grote rol speelt. Het woonplezier hangt af van hoe mensen zich verhouden tot hun omgeving. Wanneer hier veel natuur aanwezig is voelen mensen zich beter."

"We zitten in een nationaal park, het is een gevoelig onderwerp om ruimte op te offeren voor woningen."

Toen hebben we bepaald om vanuit het landschap te gaan kijken in plaats van uit een bouwlocatie. Omdat het om tijdelijke woningen gaat, gaan we een landschap creëren waarin woningen te gast zijn in plaats van andersom."

"Het community gevoel van vroeger die er was in kleine dorpen willen we terugkrijgen in de te ontwikkelen woongemeenschappen", zegt Jan. "De slogan van Woontij is 'samen wonen naar wens'. Het 'naar wens' houdt in dat er vraag gestuurd wordt gewerkt, dus vanuit de behoefte van bewoners willen we iets aanbieden. En het 'samen wonen' houdt in

Enkele huizen in het Buurtskap, voor mens én dier.

FOTO: BUURTSKAP DE TUUNEN.

dat er met het ontwerp aandacht wordt besteed aan gemeenschappelijke ruimtes, materialen en voorzieningen. Daarbij willen we ook dat bewoners gaan bepalen wie er komt te wonen, en dat is een hele spannende, omdat je dan het risico loopt op uitsluiting. Dit is nog een zoektocht waarbij rekening wordt gehouden om een goede afspiegeling van de samenwerking voor elkaar te krijgen." >

Hoe hebben jullie dit idee aan mensen voorgelegd?

Jan vertelt dat het idee aanvankelijk als een droombeeld is gepitcht bij dorpsverenigingen en de gemeenteraad. "Er moet een enigszins uitgewerkt idee zijn. Dit idee moet heel beeldend zijn om mensen mee te krijgen, omdat het dan gaat leven. Vanuit hier is het gesprek aangeknoopt met een wethouder. Er is een architect gevraagd om te helpen die ook al eerder voor de gemeente heeft gewerkt, hier scoorden we goed mee als initiatief. De voorbereidingskosten van €10.000 zijn gedeeld met de gemeente. Hierdoor is de gemeente betrokken geraakt. Het is zelfs zover gegaan dat de gemeente het misschien té veel heeft overgenomen."

Welke kansen zie jij voor natuurinclusief bouwen in de toekomst?

- Verplaatsbare kleine woningen die te gast zijn in de natuur zijn een grote kans, aldus Jan.
- "Een gezamenlijke buitenruimte in plaats van ieder huishouden een eigen tuin. Er kan gedacht worden aan een boomgaard, voedselbos of moestuinen", zegt Jan. Halfverharde paden en parkeerplaatsen kunnen ook kansen bieden voor klimaatadaptatie.
- "Heel breed de samenleving erbij betrekken zodat je allerlei kennis en kunde binnenhaalt als gemeente. Ik denk dat gemeenten en organisaties

nog stappen kunnen zetten in de durf om bepaalde zaken over te laten aan bewoners. Bewoners verantwoordelijkheid geven en dat faciliteren."

Welke opgedane lessen zou je graag met anderen willen delen?

- Betrek zoveel mogelijk partijen, waaronder de nieuwe bewoners, bij het ontwikkelingsproces en mogelijk ook de bouw. Hierdoor creëer je eigenaarschap in de buurt en wordt het ook onderhouden. "Samenwerking is een must", vertelt Jan, "ook als alles goed loopt is het belangrijk om het samen te blijven doen. Het is niet jouw feestje maar het feestje van iedereen die erbij betrokken is."
- "Zoek ontwikkelaars die ervaring hebben met natuurinclusief bouwen".
- Jan ziet dat gemeenten initiatiefnemers en burgers meer duidelijkheid kunnen geven, bijvoorbeeld over de mogelijkheden om grond te gebruiken. "Faciliteer initiatiefnemers met de kennis binnen de gemeente over wetten, regels, bestemmingen, etc."

FOTO: BUURTSKAP DE TUUNEN

Expert uit de praktijk:

Ruimte maken voor stadsnatuur

Geert Timmermans, landschapsarchitect en stadsecoloog bij de Gemeente Amsterdam

Geert is expert in het vormgeven van groen en de ecologie van de stad. "Ik ben bezig met de natuurinclusieve stad, dus een stad voor mens, plant en dier", vertelt Geert. "Ik ben specifiek betrokken bij natuurinclusief bouwen bij nieuwbouw en bestaande bouw: vormgeving van de natuur in de stad." Geert heeft ook meegewerkt aan verschillende films en boeken over natuur in de stad.

"Het is van belang om de biodiversiteit te vergroten door bewust ruimte en mogelijkheden te creëren voor flora en fauna om zich te kunnen ontwikkelen", aldus Geert. "Daarnaast heeft beplanting op gevels en daken ook overlap met klimaatadaptiviteit aan- gezien het isolerend werkt, water bergt, CO2 en fijnstof opvangt en ook de mentale gezondheid verbetert. Het natuurinclusief bouwen is eigenlijk van zichzelf een integrale oplossing."

Hoe maken we ruimte voor groen in de stad?

"Wereldwijd is er een toestroom naar de stad", ziet Geert, "en deze trend gaat zich doorzetten: er wonen nu al meer mensen in de stad dan daarbuiten. Daarnaast gaat het slecht met de biodiversiteit.

Hoe kan de nieuwe stad een bijdrage leveren aan deze biodiversiteit? In nieuw te bouwen wijken wordt rekening gehouden met mens, plant en dier waardoor de stad onderdeel wordt van één groot ecosysteem. Amsterdam heeft gezegd dat ze niet willen uitbreiden in het landschap, maar wel willen groeien. Er moet worden ingebreed", aldus Geert. De gemeente gaat in gebouwen met een niet-woon bestemming bijvoorbeeld woonruimte faciliteren. "Naast de gebouwen is er genoeg openbare ruimte in beheer van de gemeente. Hier liggen ongelooflijk veel kansen om natuurinclusief te gaan (ver)bouwen."

Eén van de dingen die Geert heeft gedaan is de ecologische structuur van Amsterdam in kaart brengen en planologisch vastleggen, zodat daar niet

in gebouwd kan worden. Hier zijn ook knelpunten naar voren gekomen: "situaties waardoor bepaalde dieren of diersoorten hinder ondervinden of zelfs doodgaan. Om deze knelpunten in de toekomst te voorkomen wordt in nieuw te bouwen wijken rekening gehouden met mens, plant en dier waardoor de stad onderdeel wordt van een groter ecosysteem", legt Geert uit.

Sturen op natuurinclusief met een puntensysteem

De gemeente Amsterdam maakt gebruik van een verplicht puntensysteem bij een aanbesteding. Geert legt uit: "bij een aanbesteding leg je een vraag neer bij de markt waarbij een gemeente zelf voorwaarden kan bepalen. De verplichting op het vlak van natuurinclusief bouwen is een ondergrens van 30 punten en minimaal 3 verschillende soorten maatregelen. Voldoen partijen hier niet aan, dan komen ze niet in aanmerking om zich in te schrijven. Daarnaast is het natuurlijk ook belangrijk om te onderzoeken of natuurinclusief bouwen inderdaad bijdraagt aan het vergroten van de biodiversiteit. Hier wordt ook op getoetst. Een nulmeting en met regelmaat nieuwe metingen om de vorderingen te zien, dit is ook van belang volgens Geert. "Daarbij is zonne-energie makkelijk te meten, maar met groene daken is dat ingewikkelder." In 2023 is het gehanteerde puntensysteem geëvalueerd. Van de 12 geëvalueerde projecten, blijkt bij inschrijving het aantal punten altijd >

de minimale 30 te overschrijden. Het varieert namelijk van 40 tot 190 punten! Ook is gekeken in hoeverre het aantal punten bij inschrijving ook in de volgende fases (van voorontwerp, definitief ontwerp naar het bestek) nog aanwezig zijn. Op basis van de evaluatie heeft de gemeenteraad besloten door te gaan met het puntensysteem.

Welke kansen zie jij voor natuurinclusief bouwen in de toekomst?

- "Binnen het groene onderwijs meer aandacht naar de inrichting en het beheer van natuurinclusieve maatregelen zoals verticale tuinen."
- "Het landelijke bouwbesluit gaat soms in tegen natuurinclusieve maatregelen. Het is een goede stap dat het in het BBL, die per 1 juni 2024 is ingegaan, verplicht wordt om in nieuwbouw vogel- en vleermuiskasten aan te brengen."
- "Daarnaast is er nu een probleem met de kades in Amsterdam", ziet Geert. "Deze moeten worden gerenoveerd, een ideaal moment om dit direct goed te doen en dus natuurinclusief te doen."
- Een autoluwe stad zorgt voor meer mogelijkheden voor natuur: "de Pijp was vroeger alleen maar blik-blik-blik, nu staat er af en toe een auto en veel groen en toch wonen er net zoveel mensen."

Welke opgedane lessen zou je graag met anderen willen delen?

- "Regel het natuurinclusief bouwen aan de voorkant van bouwen, renoveren en plannen."
- "Geef als gemeente het goede voorbeeld van wat er allemaal mogelijk is."
- "De kosten die je als gemeente maakt met betrekking tot natuurinclusief bouwen verdienen je op de midden- en lange termijn terug door de verschillende manieren waarop natuur haar waarde heeft voor de maatschappij."

- "Groen is een belangrijk deel van de oplossing voor verschillende maatschappelijke problemen en zal moeten worden meegenomen in alle geledingen van de overheid."

Het groene schoolplein van basisschool De Verrekijker in Den Helder is een mooi voorbeeld van een manier om mensen in bestaande bebouwde gebieden meer groen te laten ervaren.

FOTO: ROGIER REKER.

Tips en tricks:**Natuurinclusief (ver)bouwen**

- * Doe onderzoek naar de ecologische kansen en knelpunten in jouw gemeenten. Op deze manier kan men gericht werken aan oplossingen en natuurinclusieve maatregelen die passend zijn en maatwerk bieden. Deel de uitkomsten breed met bewoners en bedrijven. Dit kan het gevoel van eigenaarschap over bepaalde soorten en typen natuur in een stadsdeel versterken en bewoners inspireren om zelf gerichte maatregelen te nemen.
- * Ga aan de slag met een puntensysteem richting ontwikkelaars en particulieren om deze aan de voorkant van een bouwproces te stimuleren (of verplichten) natuurinclusieve maatregelen te nemen bij bestaande- en nieuwbouw. Maak hierbij gebruik van het Soortenmanagementplan en eventuele andere doelen op het gebied van biodiversiteit, zoals doelsoorten.
- * Betrek groene beleidsmedewerkers ook bij de ontwikkeling van beleid voor andere takken binnen de gemeente. Het is belangrijk om vanuit het oogpunt van de natuur naar een stad of dorp te kijken. Op deze manier wordt er binnen alle geledingen nagedacht over de manier waarop natuur een toegevoegde waarde kan zijn bij het ontwikkelen van de openbare ruimte.
- * Betrek inwoners vanaf de eerste minuut bij de ontwikkeling en/of renovatie van gebouwen en de openbare ruimte zodat de (nieuwe) bewoners eigenaarschap voelen over de natuur in de buurt en verantwoordelijkheid nemen voor het beheer.

Hoofdstuk 2

Natuurinclusieve energietransitie

Veelgestelde vragen
Natuurinclusieve energietransitie

Praktijkvoorbeeld
Energietuin Assen-Zuid

Praktijkvoorbeeld
Beleidskaders voor zon op land

Praktijkvoorbeeld
Multifunctionele zonneweide in Koggenland

Expert uit de praktijk
Visie op een participatieve overheid

Tips en tricks
Natuurinclusieve energietransitie

Kennisdossier natuurinclusieve energietransitie

Veelgestelde vragen over de natuurinclusieve energietransitie

Kunnen duurzame energieprojecten bijdragen aan de versterking van de biodiversiteit?

Ja, dat kan. De biodiversiteit kan direct versterkt worden op het niveau van de projectlocatie door deze natuurinclusief te ontwikkelen. Zo kunnen onder zonnepanelen (zonneweides) bloemrijke graslanden worden aangelegd die insecten, vogels en andere soorten aantrekken. Dit bevordert de biodiversiteit, terwijl de panelen schaduw en beschutting bieden, wat ook de bodemkwaliteit ten goede kan komen.

Er kan ook indirect worden gewerkt aan biodiversiteitsversterking door een deel van de opbrengsten van het project te investeren in natuurgebieden of de groene leefomgeving. Gebruik hier bijvoorbeeld een gebiedsfonds en/of de oprichting van een stichting. [Lees meer over gebiedsfonds en op de website van Hier Opgewekt.](#)

In de Gemeente Waterland worden de opbrengsten uit de windmolens langs de Zeedijk naar Marken via de Stichting Duurzaam Waterland ingezet voor

duurzame projecten in de buurt. Zo bieden ze een "meer-groen-subsidie" aan voor mensen die de tuin willen vergroenen, een regenton willen aanschaffen of een groen dak willen aanleggen. **Zo kan verduurzaming dienen als katalysator voor nóg meer verduurzaming.** [Lees meer over dit initiatief.](#)

Wat zijn belangrijke voorwaarden hiervoor?

De voorwaarden voor directe versterking van de biodiversiteit door de natuurinclusieve ontwikkeling van een projectlocatie gaan zowel over de inrichting als over de locatiekeuze. Daarbij is het belangrijk om er bewust van te zijn dat zonneweides meer mogelijkheden bieden dan windmolens. Bij het plaatsen van windmolens wordt de projectlocatie doorgaans niet of weinig ingericht of ontwikkeld. Ook kan het plaatsen van windturbines negatieve effecten hebben op vogels en vleermuizen, zoals botsingen of verstoringen van hun leefgebied. Door windparken op strategische locaties te plaatsen, zoals ver van vogelmigratieroutes en in reeds verstoorde gebieden (zoals industrieterreinen), kunnen deze negatieve effecten worden beperkt.

Bij de locatiekeuze voor een zonneweide is het belangrijk om te kijken naar de huidige natuurwaarde

en welke impact die ondervindt bij het aanleggen van een zonneweide. Leidt die voor bepaalde (beschermde) soorten of leefgebieden tot een negatieve impact die niet kan worden gemitigeerd? Dan is de projectlocatie onmogelijk om natuurinclusief te ontwikkelen. Als de negatieve impact op de natuurwaarde kan worden gemitigeerd kan men vervolgens onderzoeken hoe die natuurwaarde verder te versterken. Locaties met een lagere natuurwaarde, zoals voormalige landbouwgrond of vervuilde grond, zijn natuurlijk het meest geschikt voor per saldo versterken van natuurwaarden.

Denk bijvoorbeeld aan:

- Verhoging van het grondwaterpeil, bijv. ten behoeve van veenherstel;
- Natuurvriendelijke oevers langs sloten, waardoor onder andere de waterkwaliteit verbetert;
- Het plaatsen van bomen en/of struiken, bijv. ten behoeve van bepaalde vogelsoorten;
- Het inzaaien van kruidenrijk grasland.

Daarbij is het altijd belangrijk een zonneweide zodanig in te richten dat er, letterlijk en figuurlijk, ruimte blijft voor de natuur. Dat kan bijvoorbeeld door voldoende ruimte te houden tussen de panelen, waardoor de waterinfiltratie en lichtinval op de bodem niet wordt

gehinderd. Ook is het belangrijk om met een beheerplan te sturen op versterking van de biodiversiteit.

Het combineren van zonne-energie met landbouw (agri-PV) kan gunstig zijn voor zowel biodiversiteit als landbouwproductiviteit. Dit systeem kan schaduw bieden aan gewassen, wat in sommige omstandigheden gunstig is, terwijl het tegelijkertijd ruimte biedt voor de ontwikkeling van biodiversiteit door het aanplanten van bloemrijke randen en onderbegroeiing.

- In [dit onderzoek van Wageningen Environmental Research \(WER\)](#) naar de biodiversiteit in zonneparken worden ook aanbevelingen gedaan voor de inrichting.
- WER geeft in [het rapport 'Zonneparken, landbouw en natuur'](#) veel diepgaande informatie naar de impact van zonneparken op natuur- en landbouwgebieden.
- Het rapport [Kansen en uitdagingen voor zon in combinatie met agrarisch landgebruik in Noord-Holland](#) gaat dieper in op agri-PV.

Hoe kan de gemeente sturen op natuurinclusiviteit?

De gemeente heeft een sturende en aanjagende regierol in de energietransitie. Gemeenten kunnen sturen op natuurinclusiviteit bij energieprojecten door voorwaarden te stellen bij de vergunningverlening. Een sterk beleidskader kan de basis leggen voor het aantrekken van zoveel mogelijk natuurinclusieve plannen.

Daarnaast kunnen ze de ontwikkeling van natuurinclusieve projecten actief aanjagen door middel van beoordelingssystemen. In een sterk beoordelingssysteem worden plannen beoordeeld op verschillende criteria op het gebied van natuur en biodiversiteit en worden ze hierop gescoord door experts.

In de [Toolbox Natuurinclusieve Energietransitie van de Natuur en Milieufederaties](#) worden verschillende goede voorbeelden van beleidskaders en beoordelingssystemen toegelicht.

Welke kansen biedt de RES voor een natuurinclusieve energietransitie in Noord-Holland?

In de Regionale Energie Strategieën (RES) zijn zoekgebieden aangewezen voor wind- en zonne-energie op land. Deze zoekgebieden bieden kansen, maar moeten nog verder onderzocht en geconcretiseerd worden. Hierbij is "natuur" een vaak genoemde factor die besluiten informeert. Als het versterken van de biodiversiteit het doel is, is het vooral raadzaam om in de zoekgebieden aan de slag te gaan met locaties met lage natuurwaarden.

- Lees meer over de RES op de [website van de Noord-Hollandse Energieregio's](#).
- De [Omgevingsverordening NH2022](#) bevat provinciale regels voor ontwikkelingen op het gebied van onder andere natuur, ruimte en water.
- In de leidraad [Kwaliteitsimpuls Zonneparken](#) van de Provincie Noord-Holland vind je inspiratie en aanbevelingen voor de inpassing van zonneparken in verschillende Noord-Hollandse landschappen.

- In de [Ruimtelijke Handreiking Wind op Land](#) van de Provincie Noord-Holland vind je inspiratie en aanbevelingen voor de inpassing van windturbines.

Hoe staat het er nu voor met natuur-inclusiviteit bij bestaande projecten?

Wageningen Environmental Research heeft in 2019 en 2020 onderzoek gedaan naar 25 Nederlandse zonneparken: wat is de impact op de bodem en hoe zit het met de biodiversiteit in deze parken? De resultaten lieten zien dat er nog veel te doen is op dit gebied. Zo past maar een klein deel van de onderzochte parken beheermaatregelen toe die de biodiversiteit optimaal vergroten.

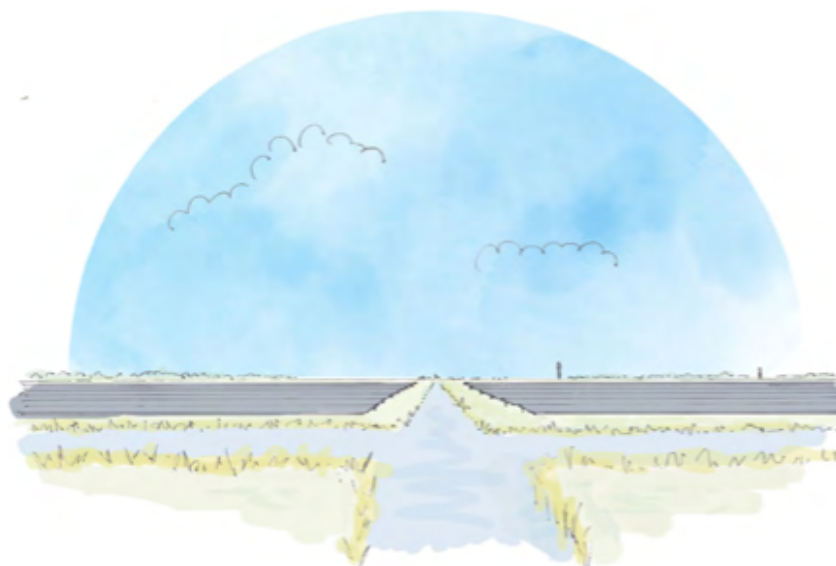
Bij de parken die wél hoog scoren bleek dat er een veel hoger aantal verschillende plantensoorten en bijzondere soorten voorkwam dan bijvoorbeeld in het gemiddelde productiegroenland. Dit bleek onder andere het gevolg te zijn van maaien en afvoeren van het maaisel als beheersmaatregel. [Lees meer over dit onderzoek en de resultaten](#). De onderzoekers doen ook aanbevelingen voor de inrichting en het ontwerpen van een natuurinclusief zonnepark.

Impressie van een zonneakker.

FOTO: BEELDKWALITEITSPAN ZONNECARRÉ,
GEMEENTE HAARLEMMERMEER.

Waar vind ik meer informatie over de natuurinclusieve energietransitie?

- De [Toolbox Natuurinclusieve Energietransitie van de Natuur en Milieufederaties](#) licht op basis van 8 belangrijke thema's goede voorbeelden uit de praktijk toe;
- De [Handreiking Natuur en Landschap in de RES van de Natuur en Milieufederaties](#) doet aanbevelingen voor een goede borging van natuur- en landschapsbelangen in de RES;
- In de [Gedragscode Zon op Land](#) heeft een breed netwerk aan organisaties (ontwikkelaars, coöperaties, natuurorganisaties) een aantal principes voor de ontwikkeling van zon op land opgesteld.

Praktijkvoorbeeld:

Energietuin Assen-Zuid

Reider Hoekstra en Jannetje Kolijn, Natuur en Milieufederatie Drenthe

Ten zuiden van Assen, tussen de spoorlijn Zwolle-Assen en de weg Assen-Hooghalen, ligt de Energietuin Assen-Zuid. Een unieke plek, want de Energietuin levert niet alleen stroom (met 37.000 zonnepanelen), er is ook volop ruimte voor de natuur en biodiversiteit.

Reinder Hoekstra, Directeur NMF Drenthe:

"Je kunt het zien als zonnepark, je kunt het ook zien als een natuurgebied waar de natuur z'n kans krijgt. En die combinatie – ik vind zonneparken nog steeds niet mooi moet ik eerlijk bekennen – maar die combinatie vind ik prachtig."

Wat is een Energietuin?

Een Energietuin combineert energieopwekking met natuurontwikkeling en recreatie. Het doel is niet alleen duurzame energie te produceren, maar ook bij te dragen aan het landschap, de biodiversiteit en de leefomgeving. De ambitie voor een Energietuin is om een toegankelijk terrein te creëren waar hernieuwbare energie wordt opgewekt, natuur kan floreren en ruimte is voor recreatie. Deze elementen worden geïntegreerd in een innovatief ontwerp, dat oog

heeft voor ruimtelijke kwaliteit. Op de locatie wordt ook voorlichting gegeven over duurzame energie en natuur. Lokale gemeenschappen worden nauw betrokken bij de ontwikkeling, waardoor zij kunnen meedenken, deelnemen en mede-eigenaar kunnen worden.

Jannetje Kolijn, Ontwikkelaar Energie van Natuur en Milieufederatie Drenthe: "Wij willen gewoon echt dat dit soort parken er komen. Hier geloven we in, ook in de manier waarop dit park tot stand is gekomen. Het is echt samen met omwonenden ontwikkeld en ontworpen."

De Energietuin Assen-Zuid beslaat ongeveer 50 hectare en herbergt 37.000 zonnepanelen. Daarnaast biedt het ruimte voor verschillende >

FOTO: DE NATUUR EN MILIEUFEDERATIES

soorten beplanting, wandelroutes, picknickplekken, uitzichtpunten en educatie. De Energietuin is opgedeeld in verschillende 'kamers', elk met een eigen beplantingskarakter. Het beplantingsplan maakt gebruik van inheemse planten en zorgt voor een kleurrijke 'bloeiboog' die het hele jaar door voedsel en beschutting biedt aan diverse diersoorten.

Drie keer lokaal

Op een gebied van 19 hectare wekken de 37.000 zonnepanelen ruim 21 megawatt aan duurzame stroom op, genoeg voor meer dan 6.000 huishoudens! Het principe van de Energietuin draait om drie keer lokaal: lokaal opwekken, lokaal gebruiken en lokaal economisch voordeel. De Energietuin Assen-Zuid wordt gerealiseerd door de lokale energiecoöperatie AsserEnergie in samenwerking met de landelijke coöperatie Windunie en de Natuur en Milieufederatie Drenthe. AsserEnergie en Windunie zijn elk voor 50% aandeelhouder, maar de ambitie is dat AsserEnergie op termijn 75% van de aandelen in handen krijgt. Dit willen ze realiseren door middel van crowdfunding, waarbij iedereen de mogelijkheid krijgt te investeren en mee te profiteren van de opbrengst. De duurzame energie wordt via AsserEnergie geleverd aan huishoudens in Assen. Geïnteresseerden kunnen zich aanmelden via [AsserEnergie](#).

Jannetje Kolijn:

"Ik vind het fantastisch dat deze plek er is en dat het ons gelukt is om een energietuin neer te zetten. Het is een concept waar iedereen toch altijd een beetje kritisch op was. Maar als je het echt wil, dan kan het."

Landelijk project

Dankzij de Postcode Loterij kunnen de Natuur en Milieufederaties samen met lokale partijen

de ontwikkeling van Energietuinen in Nederland stimuleren. Dit gebeurt in co-creatie met omwonenden, bewonersinitiatieven en lokale energiecoöperaties, zodat Energietuinen niet alleen vóór, maar ook dóór burgers worden gerealiseerd. Naast Assen-Zuid worden er ook in Overijssel en Limburg Energietuinen aangelegd, die als voorbeeld dienen voor toekomstige projecten. Lees meer over de landelijke aanpak op [Energietuinen Nederland](#).

Bekijk het ontwerp:
[Landschappelijk Ontwerp
Energietuin Assen-Zuid](#)

Bekijk de openingsvideo:
[Opening Energietuin
Assen-Zuid](#)

Praktijkvoorbeeld:

Beleidskaders voor zon op land

Vincent Bakker, beleidsadviseur energietransitie bij de Gemeente Haarlemmermeer

De Gemeente Haarlemmermeer ziet zonneweides als een tijdelijke oplossing. Vincent:
"de verwachting binnen de gemeente is dat er na een periode van 25 jaar nieuwe en vooral betere oplossingen zijn met betrekking tot duurzame energie. In de periode van zonneweides blijft het gebied een agrarisch bestemming behouden."

Het doel van de gemeente is om de transitie naar duurzame energie via zonneweides te ondersteunen door het afgeven van een tijdelijke vergunning. Dit moet worden gecombineerd met een boost voor het bodemleven en biodiversiteit. Deze boost is volgens de gemeente mogelijk doordat de grond voor een lange periode wordt onthouden van intensieve landbouw en voor een deel wordt vol gezet met planten, bomen en bloemen. "Naast het doel van duurzame energie opwekken heeft de gemeente als doel dat de energietransitie van ons allemaal wordt", vertelt Vincent, "en daarbij zowel de lasten als ook zeker de lusten voor de gemeenschap zijn. Dit wordt gedaan door inwoners, boeren en organisaties mee te nemen in het proces."

Beleidskader en spelregels

"Om te bepalen op welke manier wij als gemeente duurzame energie willen opwekken zijn bewoners en betrokkenen aan de voorkant gevraagd mee te denken. Hieruit zijn beleidskaders ontwikkeld waarin overkoepelende doelen en waarden staan met betrekking tot de ontwikkeling van een zonneweide in relatie tot de natuur, het milieu en de lokale samenleving. Deze doelen en waarden zijn leidend", benadrukt Vincent.

Zo moet er een bepaald percentage van de grond open blijven voor natuur zodat de biodiversiteit wordt vergroot. Naar aanleiding van de beleidskaders heeft de gemeente in samenwerking met experts, zoals

landschapsarchitecten, een beeldkwaliteitsplan opgesteld waarin aanvullende regels zijn opgenomen over de inpassing en inrichting. "Een voorbeeld van dergelijke spelregels is een specificatie over welke plantensoorten moeten worden gebruikt en op welke manier randzones vorm kunnen worden gegeven", legt Vincent uit. "Dit beleidskader houdt wel voldoende ruimte voor initiatiefnemers om zelf een voorstel te doen."

De gemeente voelt zich verantwoordelijk voor een duurzame toekomst en ziet zichzelf als voortrekker en facilitator in de energietransitie. Om de kansenverhouding tussen commerciële partijen en initiatieven uit de samenleving gelijk te trekken voelt de gemeente zich verantwoordelijk om het kennisniveau over energie en maatregelen die mensen zelf kunnen nemen bij inwoners te verhogen. Hiervoor is het NMCX (natuur en milieucentrum) een belangrijke partner. De gemeente subsidieert dit centrum dat is bemand met mensen die kennis van zaken hebben om inwoners te helpen bij de stappen die zij willen nemen in de energietransitie volledig. ➤

Welke kansen zie jij voor de natuurinclusieve energietransitie in de toekomst?

- "Geef inwoners handelingsperspectief door een kenniscentrum op te zetten waarbij inwoners worden geholpen met kennis over energie maar vooral met het opzetten van een eigen energiecoöperatie."
- "Inspireer inwoners door als gemeente mooie praktijkvoorbeelden te ontwikkelen met betrekking tot de natuurinclusieve energietransitie."
- "Stel een maatschappelijke tender op waarin minimaal 50% lokaal eigenaarschap wordt geëist richting initiatiefnemers bij ontwikkelingen in de openbare ruimte."

Welke opgedane lessen zou je graag met anderen willen delen?

- "Zorg ervoor dat het beleidskader en beeld-kwaliteitsplan voorlopen op vergunningen zodat het proces transparant, goed en eerlijk gebeurt."
- "Stel vooraf een goed doordacht participatietraject op waarin bewoners op de hoogte zijn over wat, hoe, waar, wanneer en binnen welke kaders besproken wordt", zegt Vincent. "Zorg ervoor dat de 'spelregels' in samenspraak met inwoners en de politiek kunnen worden aangepast aan de weerbarstige praktijk. Mits ze voldoen aan de overkoepelende waarden en doelen."

- "Deel als gemeente kennis met initiatiefnemers die maatschappelijke impact voor ogen hebben."
- "Monitor zowel de positieve als negatieve effecten van zonneweides. Deel en gebruik deze lessen of stuur bij als het mis lijkt te gaan."

Zie de website [Nieuwe Energie van de gemeente Haarlemmermeer](#) voor meer informatie.

Bekijk www.energieregionh.nl
voor de laatste informatie over de RES
in Noord-Holland

Praktijkvoorbeeld:

Multifunctionele zonneweide in Koggenland

Ton Scholte, mede-initiatiefnemer bij Koggenland Energie Neutraal (KEN)

Stichting KEN zet zich in voor het bieden van een oplossing voor het geschil tussen een kleine groep inwoners van Berkhout in samenwerking met LTO Nederland en de gemeentelijke en provinciale overheid met haar plannen voor de bouw van een nieuw industrieterrein. De oplossing volgens deze initiatiefnemers: de aanleg van een zonneweide op het terrein.

"Het idee is dat deze zonneweide moet worden ontwikkeld in combinatie met meerdere maatschappelijke functies en behoeften zoals een wandelpad, fietscrossbaan, recreatief zwemstrand, voedselbos en een community supported agriculture (CSA)", licht Ton toe. Hierbij is het voor ons essentieel om onafhankelijk te blijven en lokale bewoners inspraak te geven op het nog te ontwikkelen terrein. Het is voor KEN van groot belang dat naast de lasten ook zeker de lusten voor de lokale community zijn."

"Met commerciële partijen is het de vraag; wie heeft er profijt van die zonnepanelen? En dat worden niet de inwoners van Koggenland. Dat moet je niet willen als gemeente."

Hoe ga je van start?

- 1 De eerste stap is het actief benaderen van gelijkgestemde mensen en organisaties voor een samenwerking. Hierdoor is het mogelijk om elkaar te versterken via het uitwisselen van ideeën, ervaringen en kennis.
- 2 Vervolgens is er contact gezocht met gemeente Koggenland. "Daar is lef voor nodig", benadrukt Ton. Naar aanleiding van dit contact is KEN als stichting opgericht. Dit is essentieel geweest om door de lokale overheden serieus genomen te worden. Immers: "overheden willen vaak alleen in gesprek met serieuze partners waarbij ze het idee hebben dat de continuïteit is gewaarborgd."
- 3 Na enkele gesprekken is het initiatief doorverwezen naar de provincie die open stond voor het idee van een natuurinclusief zonnepark. Er is een sterk

verhaal gecreëerd inclusief tekening van de natuurinclusieve zonneweide om het voor ambtenaren en inwoners beeldend te maken. Daarnaast is er de tijd genomen om de betrokken wethouder het hele verhaal van de natuurinclusieve zonneweide, met daarbij alle maatschappelijke doelstellingen, uitgebreid en duidelijk uit te leggen. In de tussentijd zijn er verschillende subsidies aangevraagd om geld los te krijgen voor de ontwikkeling van de plannen bij gemeente en provincie.

KEN is een stichting geworden, met een bestuur waar veel vrijwilligers betrokken zijn. Deze hebben zich verdeeld in verschillende werkgroepen waarbij er gekeken is naar interesse, netwerk en kennis. Zo is er een werkgroep die zich bezighoudt met de uitvoering van warmtemetingen en is er een voor interne en externe communicatie. "De samenwerking met de gemeente Koggenland is prima", vertelt Ton. "Het is een grote uitdaging voor ons als initiatiefnemers om de gemeente mee te krijgen, daar gaat heel veel energie in zitten. Daarbij is het een kwestie van geluk met betrekking tot de contactpersonen bij de gemeente." Doordat er de tijd is genomen om naar elkaar te luisteren, de goede intenties duidelijk zijn geworden en er onderling vertrouwen is, is er een goede relatie ontstaan tussen bewoners, overheid en politiek. Dit is volgens Ton cruciaal voor een goede samenwerking en daarmee het succes van het bewonersinitiatief. >

Welke opgedane lessen zou je graag met anderen willen delen?

- "Zorg ervoor dat bewoners en maatschappelijke organisaties weten waar en wie ze moeten hebben binnen de gemeente en neem een proactieve houding aan in het contact met burgers en initiatiefnemers."
- "Creëer een sterk doordacht verhaal dat interesse en enthousiasme opwekt."
- "Zorg ook voor een reëel beeld over of investeringen het waard zullen zijn, of het uit kan."
- "Zorg dat mensen je kunnen vinden. Bijvoorbeeld door het opzetten van een website zodat geïnteresseerden informatie kunnen vinden en in contact kunnen komen met de initiatiefnemers."
- "Zoek naar subsidiemogelijkheden en andere financieringsmogelijkheden. Voor dit project is subsidie aangevraagd bij de gemeente Koggenland en bij de provincie."

Expert uit de praktijk:

Visie op een participatieve overheid

Hillebrand Breuker, projectleider bij de Provincie Noord-Holland

Hillebrand Breuker heeft een achtergrond als landbouwdeskundige, heeft gewerkt met beheer en onderhoud van infrastructuur en is ook betrokken bij het programma Groen Kapitaal van de provincie Noord-Holland. Momenteel houdt hij zich daar bezig met de transitie naar infranatuur. Zijn specialiteit ligt bij het ontwikkelen van concepten die nog niet bestaan met betrekking tot infrastructuur.

"Er zijn verschillende grote opgave voor Nederland en dus ook Noord-Holland. Met betrekking tot het vergroten van de biodiversiteit ga je dat niet oplossen door alleen een natuurnetwerk aan te leggen specifiek alleen voor de natuur", legt Hillebrand uit. "Wanneer je dit allemaal monodisciplinair gaat aanleggen, dus alleen landbouw, alleen natuur en alleen energie is er te weinig ruimte in Nederland. Het zal moeten worden gecombineerd." Daarnaast heeft Hillebrand het in plaats van 'natuurinclusief' graag over 'maatschappij-inclusief'. "Je zet de mens centraal, dat klinkt heel egoïstisch, maar je zet vooral de gezonde mens centraal. Dan hebben we het over gezondheid, welzijn en

zingeving. En dan kom je automatisch bij een omgeving die heel veel natuur in zich heeft", zegt Hillebrand.

"Het gaat pas echt leven wanneer de natuur overal in wordt meegenomen."

Er liggen veel kansen om de huidige infrastructuur en natuur te combineren. Hillebrand geeft als voorbeeld: "een kruimelregeling is een tijdelijke vergunning die na een periode vervalt waarbij het bestemmingsplan niet gewijzigd hoeft te worden. In deze periode kan geëxperimenteerd worden of iets werkt." >

Wat is de rol van de overheid in een breed gedragen energietransitie?

De droom van Hillebrand is een netwerkende en participatieve overheid die kansen ziet en stimuleert binnen de lokale samenleving. "Er zijn zoveel goede mensen die maatschappelijke impact willen bereiken die komen met goede ideeën die aansluiten op de doelstellingen van de overheid", vertelt Hillebrand. "Ik zie graag een samenleving waarin allerlei ideeën en experimenten worden uitgevoerd om zoveel mogelijk innovatieve en integrale oplossingen te bedenken die passen bij de regio en de infrastructuur die er is. Het is maatwerk."

"Je moet initiatiefnemers vooral erg dankbaar zijn. Als er mensen naar je toekomen die allemaal doelstellingen hebben, waarvan je als gemeente zegt 'dat zijn ook onze doelstellingen'; verschuil je dan niet achter een bestemmingsplan, maar lever maatwerk", aldus Hillebrand. "Ga naast de inwoners zitten in plaats van tegenover. Probeer als gemeente mee te denken en na te denken over wat deze initiatieven nog meer kunnen doen voor de gemeente." Hij vindt het ook belangrijk dat de kansen voor burgers gelijk zijn aan die van grote bedrijven ondanks het grote geld en de administratieve kracht van de bedrijven.

"De waterschappen zijn ontstaan vanuit problemen met water. Nu hebben we nieuwe bedreigingen, waaronder energie", gaat Hillebrand verder. "Leer

uit het verleden en begin een nieuw soort overheid, een 'doe-schap'. Een democratische organisatie die gericht is op het managen van klimaat, energie en biodiversiteit. Met aan de ene kant een bestuurlijke aansturende en aan de andere kant een uitvoerende component. En allemaal op gebiedsniveau, daarmee ontlast je een gemeente, provincie en waterschap. Deze partijen zijn wel allemaal vertegenwoordigd in die 'doeschappen' maar laten wel veel los. Dan ben je verzekerd van een multifunctionele aanpak op alle belangrijke thema's."

Welke kansen zie jij voor de natuurinclusieve energietransitie in de toekomst?

De energietransitie wordt erg prijzig omdat aansluitingen op het net gewoon erg duur zijn, vooral op het platteland. "Daarom is het goed om kleinschalige oplossingen te vinden binnen de huidige infrastructuur op het platteland", legt Hillebrand uit. "Hier kunnen lokale ondernemers en burgers met ideeën komen die door gemeenten moeten worden gefaciliteerd en gestimuleerd. Een uitdaging is om het niet alleen door de grote bedrijven te laten doen en daardoor alle macht in de handen van de grote bedrijven neer te leggen wat betreft energie. Kijk naar wat het dorp nodig heeft, deze heeft meer nodig dan alleen energie. Betrek alle doelstellingen bij elkaar en bedenk met burgers en ondernemers een plan om dat allemaal bij elkaar te krijgen." >

"Investeer en organiseer in een goede en professionele samenwerking met bewoners en in ambtenaren die de netwerkende en participatieve overheid representeren."

Energietuin 't Veen in Noord-Limburg.
FOTO: DE NATUUR EN MILIEUFEDERATIES.

Welke opgedane lessen zou je graag met anderen willen delen?

- "De bestuursraad vindt vernieuwende plannen vaak helemaal geweldig, maar ambtenaren houden zich op de vlakte omdat het vaak niet past binnen huidige wet- en regelgeving. Er moet een andere manier van denken komen binnen een gemeente zodat ideeën die door de samenleving en politiek gewenst zijn, kunnen worden ontwikkeld. Gemeenten moeten niet te bang zijn om in de meewerkende stand te gaan zitten."
- "Gemeenten hebben de tijd niet om allerlei problemen op te lossen waarvoor het makkelijk is om alles over te laten aan grote bedrijven met veel geld. Op welke manier profiteren bewoners hiervan? Bijna niet. Dat is niet de manier om de energietransitie op te lossen. Dat zorgt voor weerstand richting de overheid."
- "Werk met een gebiedsfonds waarmee een ontzettend groot investeringspotentieel wordt gecreëerd. Betrek bewoners bij het gebiedsfonds wat betreft regels en afspraken."

Tips en tricks:

Natuurinclusieve energietransitie

- * Leg de voorwaarden voor natuurinclusiviteit bij energieprojecten vast in een beleidskader. Dit biedt niet alleen houvast voor initiatiefnemers, maar ook voor bewoners die graag willen weten wat ze kunnen verwachten van de lokale energietransitie.
- * Het beheer van een zonneweide is een vaak vergeten maar zéér belangrijk element bij het vergroten van de biodiversiteit. Vraag ontwikkelaars of initiatiefnemers om een beheerplan op te stellen. Monitoring kan belangrijk zijn om het succes van de beheersmaatregelen te toetsen. Hiervoor kunnen bijvoorbeeld lokale groepen van experts worden gevraagd.
- * Gemeente hebben een cruciale rol richting energie-ke initiatieven uit de samenleving. Als een gemeente dergelijke initiatieven graag ziet ontstaan is het belangrijk om een actieve en faciliterende houding aan te nemen. Dit vraagt om investeringen (tijd of financiering) en veel overleg.
- * Neem in een beleidskader niet alleen voorwaarden op voor natuurinclusiviteit bij de inrichting van een zonneweide, maar overweeg ook om participatieve ontwerpprocessen hierin mee te nemen. Hiermee kan lokale expertise worden toegepast én kan het draagvlak voor deze projecten worden vergroot.
- * Overweeg maatregelen die zowel een positieve impact kunnen hebben op natuur als op de maatschappij, zoals een gebieds- of omgevingsfonds. Hiermee kun je er bijvoorbeeld voor zorgen dat mensen met een kleine beurs ook betrokken kunnen worden bij de energietransitie. Er zijn leuke voorbeelden in Noord-Holland beschikbaar.

Hoofdstuk 3 Klimaatadaptatie

Veelgestelde vragen

Klimaatadaptatie

Praktijkvoorbeeld

**Groene lessen
uit Diemen**

Expert uit de praktijk

**Ontwikkelen van
groene concepten**

Tips en tricks

Klimaatadaptatie

Kennisdossier klimaatadaptatie

Veelgestelde vragen over klimaatadaptatie

Wat hebben klimaatadaptatie en biodiversiteit met elkaar te maken?

Klimaatadaptatie is het nemen van maatregelen die de impact van de gevolgen van klimaatverandering kunnen verzachten. In het bebouwd gebied wordt vooral overlast verwacht door **hittestress, zware regenval en periodes van droogte**. Deze veranderingen kunnen lokaal een grote impact hebben op de **leefbaarheid** van gebieden voor bepaalde soorten. Klimaatverandering kan op die manier een bedreiging vormen voor de biodiversiteit in de stad. In [de Klimaat-effectatlas](#) zijn deze gevolgen op verschillende kaarten zichtbaar gemaakt, bijvoorbeeld voor hittestress of de waterdiepte bij hevige neerslag.

Klimaatadaptatieve maatregelen kunnen echter ook kansen bieden voor het versterken van die biodiversiteit: "groene" oplossingen zijn vaak kosteneffectief, dat wil zeggen relatief niet duur en met bijkomende maatschappelijke baten. Door **meer groen** te planten in de stad ontstaat er een lokaal verkoelend effect. Daarnaast wordt met minder

verharding de infiltratiecapaciteit van de bodem vergroot. Door in sterk verharde, "grijze" gebieden meer groen of natuurlijke waterberging aan te leggen kan dus zowel een plus worden gerealiseerd voor de klimaatadaptatie als ook voor de biodiversiteit.

[De Gemeente Heerenveen heeft in 2020 zelfs één uitvoeringagenda](#) gemaakt voor de thema's klimaatadaptatie en biodiversiteit. Door middel van een uitvoeringsagenda bestaande uit verschillende projecten worden de doelen op het gebied van klimaatadaptatie en biodiversiteit zoveel mogelijk integraal benaderd. Ook de [gemeente Beesel](#) in Limburg doet dit.

Welke andere maatschappelijke doelen combineren hier goed mee?

Maatregelen op het gebied van klimaatadaptatie die bottom-up in de wijken worden uitgevoerd, dragen bij aan de sociale cohesie in de wijk en maken daarnaast de leefomgeving aantrekkelijker en versterken de biodiversiteit. Denk bijvoorbeeld aan vergroening, het afkoppelen van regenpijpen of de aanleg van groene daken of groene schoolpleinen. Het is mogelijk om meer grootschalige werkzaamheden, bijvoorbeeld aan de riolering en afvoer, te combineren met de warmtevoorziening of het aanpakken van de infrastructuur.

Welke kleinschalige maatregelen kun je nemen in de stad?

De website van Amsterdam Weerproof heeft [een toolbox](#) met voorbeelden van maatregelen die men in verschillende delen van de stad of straat kan nemen. Denk bijvoorbeeld aan de aanleg van een wadi, een groot netwerk van infiltratiekratten, of zelfs een waterplein. De [website van platform Haarlemmermeer Waterproof](#) geeft ook een breed overzicht aan maatregelen en voorbeelden.

Het Kennisportaal Klimaatadaptatie heeft een tool gepubliceerd die de effectiviteit van verschillende maatregelen inzichtelijk maakt voor een werkgebied naar keuze. De tool kan men gebruiken om scenario's mee op te stellen voor een bepaalde wijk en een lijst aan maatregelen te verkennen. [Lees meer over deze Toolbox Klimaatbestendige Stad.](#)

Hoe kan de gemeente initiatieven op het gebied van klimaatadaptatie en biodiversiteit ondersteunen?

Initiatieven op het gebied van klimaatadaptatie die verder gaan dan enkel groen aanleggen, zijn al snel ingewikkeld. Er is veel kennis beschikbaar bij de waterschappen, organisaties als Amsterdam Weerproof, NME's, IVN Natuureducatie en de Natuur en

Milieufederatie Noord-Holland. Bewonersinitiatieven zijn ook gebaat bij ondersteuning vanuit de gemeente. Zorg voor één aanspreekpunt om informatie en materiaal op te laten vragen. Stel daarnaast, als de middelen het toestaan, financiering beschikbaar voor bewonersinitiatieven. De groendienst van de gemeente Alkmaar maakte bijvoorbeeld [de inspiratiegids Meedoen in het Groen](#) om de mogelijkheden te illustreren.

Hoe kun je bewoners prikkelen om huis en tuin klimaatadaptiever in te richten?

'Klimaatadaptatie' is voor veel mensen een abstract begrip. Vaak zijn mensen wel geïnteresseerd in vergroening of afkoppelen, maar doen ze dat niet vanuit het motief 'klimaatadaptatie'. Ze zien andere voordelen, zoals het creëren van een aantrekkelijke tuin. Je kan dus een veel bredere groep bewoners bereiken door 'klimaatadaptatie' niet te presenteren als een doel op zich maar als een **bijkomend voordeel** van op zichzelf interessante maatregelen.

De gevolgen van klimaatverandering zijn de laatste jaren **steeds zichtbaarder** voor mensen. Denk bijvoorbeeld aan de extreme neerslag van najaar 2023 en voorjaar 2024 of de extreme hitte en droogte van de laatste zomers. Gebruik deze momenten om het belang van klimaatadaptatie te onderstrepen en de gevolgen tastbaar te maken.

Bewoners inspireren kan ook door het ontwikkelen van voorbeeldtuinen, zoals de [Klimaattuin](#) in Amstelveen.

Betrek bewoners bij klimaatadaptatieve maatregelen, bijvoorbeeld voor de eigen tuin of een buurttuin.

FOTO: DE GROENE REIGER.

Naast een groene plek waar bewoners rust kunnen opzoeken, heeft deze tuin ook een educatief karakter. Verschillende informatiebordjes geven inzicht hoe je je eigen tuin of balkon klimaatbewust kunt inrichten. Ook Enschede werkt met [voorbeeldtuintjes](#).

Zorg verder voor laagdrempelige informatie en inspiratie, via de website van de gemeente of bijvoorbeeld sociale media. Zet bestaande initiatieven of vraagbaken in je gemeenten in de spotlight en verwijst naar goede voorbeelden en bronnen van meer informatie.

Denk bijvoorbeeld aan:

- De uitgebreide [tuintips](#) van Stichting Steenbreek;
- De Vereniging Gemeenten voor Duurzame Ontwikkeling heeft het [Handboek voor de Watervriendelijke Tuin](#) gepubliceerd, met kennis en tips die mensen in en om het eigen huis kunnen toepassen;
- De brochure [Door de tegels de tuin niet meer zien](#) van het Kennisportaal Klimaatadaptatie, met tips voor privé tuinen;
- De brochure [De Klimaatactieve Stad](#) van Natuur en Milieu Overijssel licht enkele praktisch voorbeelden van maatregelen uit.

Daarnaast kan een gemeente onderzoeken of er regelingen of subsidies beschikbaar kunnen worden gesteld aan bewoners die met hun eigen huis en tuin aan de slag gaan (zoals het plaatsen van een regenton of infiltratiekrat).

Veel gemeenten werken in het kader van het NK Tegelwippen of de deelname aan Steenbreek met een tegeltaxi. Deze haalt tegels aan huis bij mensen op. Het NK Tegelwippen heeft hiervoor een [checklist voor gemeenten](#) gemaakt en ook een informatieve webinar georganiseerd.

Welke stappen kan een gemeente zelf zetten om de openbare ruimte klimaatadaptief in te richten?

Niet alleen in tuinen en gebouwen, maar ook in de openbare ruimte zijn grote stappen te zetten om bebouwde gebieden klimaatadaptief in te richten. Er kan op kleine schaal verharding verwijderd worden, bijvoorbeeld door middel van geveltuintjes en perken. Er zijn echter ook meer grootschalige maatregelen te nemen in de openbare ruimte. De Gemeente Schagen heeft bijvoorbeeld de ambitie om in haar gemeente 300.000 extra bomen en struiken te planten voor 2040. Ook het afvangen van regenwater om het riool te ontzien en in te zetten in tijden van droogte is interessant om te onderzoeken. [Kijk voor meer inspiratie naar de kennisdossiers op de website van Klimaatadaptatie Nederland.](#)

Wat gebeurt er al in Noord-Holland?

De Provincie Noord-Holland heeft in 2020 de notitie 'Klimaatadaptatie Noord-Holland – bouwstenen voor de provinciale aanpak' vastgesteld. Met deze notitie geeft de Provincie richting aan de te nemen stappen om Noord-Holland klimaatadaptief in te richten, wat de rol van Provincie en gemeenten daarin is en hoe ze wil samenwerken daarbij. Er staan 4 thema's centraal, waaronder een toekomstbestendige bebouwde omgeving. [In dit online magazine lees je hier meer over.](#)

Samenblauwgroen verzamelt mooie voorbeelden en inspiratie uit Noord-Holland op haar website. [Je kan hier een overzicht van voorbeelden per regio bekijken.](#)

Groen schoolplein van de Vrijeschool Castricum, inclusief regenton.

Praktijkvoorbeeld:

Groene lessen uit Diemen

Frank van Leeuwen, beleidsmedewerker bij de Gemeente Diemen

"Het is duidelijk dat het klimaat verandert en daarbij vaker hevige regenval en langere droogte zichtbaar zijn", ziet Frank. "Hier moeten wij ons aan aanpassen. Diemen is een dichtbebouwde omgeving waarin veel bestrating ligt waardoor het enorm heet kan worden in de zomer."

"Vanuit de samenleving wordt regelmatig aangegeven dat het op bepaalde plekken wel erg heet wordt. Als gemeente moeten wij een voorbeeld zijn voor bedrijven en bewoners en deze verantwoordelijk willen wij pakken. Wij willen onze gemeente nog klimaatadaptiever inrichten om onder andere extreme hitte tegen te gaan."

Hoe richt je je gemeente klimaat-adaptief in?

Er wordt door de gemeente Diemen regelmatig onderzoek gedaan naar mogelijke probleemsituaties met betrekking tot klimaatverandering. Op deze manier is het duidelijk waar het aan schort, wat goed gaat en op welke manier er naar oplossingen gekeken moet worden. "We proberen meer bomen in Diemen

aan te planten. Een herinrichting is een belangrijk moment hiervoor. Er is ook een strenge kapvergunning, hierin staat ook dat als er gekapt moet worden, er naar ratio meer wordt terug geplant. Deze bomen geven schaduw en dus minder hitte voor inwoners." De gemeente heeft al beleid omtrent klimaatadaptatie, dat waar nodig wordt vernieuwd. "Dit gaat ook erg snel aangezien er vanuit de politiek en ook bewoners veel naar gevraagd wordt en bovenaan de agenda staat van heel veel betrokkenen", aldus Frank.

Frank vindt participatie zeer belangrijk bij groene projecten: "het is belangrijk om bewoners te inspireren en hen daarnaast aan de voorkant mee te nemen in het proces. Op deze manier wordt het groen breed gedragen. Er is natuurlijk al een 95% stille meerderheid,

zij moeten ook meegenomen worden in het proces. Daarbij is het van belang inwoners aan de voorkant mee te nemen, zodat het uiteindelijk kosten en problemen scheelt aan de achterkant. Bewoners zijn door participatie blijer met hun buurt en nemen meer verantwoordelijkheid voor het beheer en onderhoud."

In de praktijk is er nog veel weerstand in delen van een gemeente die weinig groen hebben om toch groener te gaan denken. "De afdeling groen gebruikt de eigen invloed op de openbare ruimte wel om klimaatadaptatie toe te passen", vertelt Frank. "Er wordt nu een wijk gebouwd waarin heel erg veel rekening wordt gehouden met klimaatadaptatie. De uitdaging voor de gemeente Diemen is het zakken van de grond doordat het in een veengebied ligt. Bomen krijgen niet de kans om groot te worden, omdat de grond moet worden verhoogd en bomen daar niet tegen kunnen. Het is dus belangrijk om het aantal bomen in de gaten te houden." >

Welke kansen zie jij voor klimaatadaptatie in de toekomst?

- "Ontwikkel een bewonersscan waarbij het type bewoners in een wijk in kaart wordt gebracht en op deze manier nagedacht kan worden hoe het best deze bewoners te bereiken en betrekken bij de ontwikkeling van de stad en dus ook het groen."
- "Bij snelgroeiende gemeenten die vergroten in de breedte, in plaats van de hoogte, wordt natuur vervangen door woningen aangezien hier ook een groot belang ligt. Bij nieuw te bouwen wijken is het bij de ontwikkeling daarom goed te kijken vanuit het landschap dat wordt ingenomen."

Welke opgedane lessen zou je graag met anderen willen delen?

- Om meer klimaatadaptief te bouwen moeten meerdere disciplines in een gemeente met elkaar samenwerken om wat te kunnen bereiken. "Creëer een mix van jonge en ervaren werknemers die hun kennis en nieuwe ideeën met elkaar kunnen delen zodat de conservatieve gedachten van vaak oudere werknemers minder invloed hebben en de broodnodige verandering sneller gaat."
- Laat bewoners participeren in het groen en zorg voor voorlichting over hoe zij de eigen tuin kunnen beplanten. "Het is belangrijk om groen beheers-technisch gezien zo te planten dat het voor bewoners niet al te veel moeite kost het te beheren."

- "Het is het waard om geld, tijd en moeite te steken in participatie van bewoners aan het begin van een ontwikkelingstraject van een stad, wijk, straat of buurt. Dit scheelt heel veel aan de achterkant aangezien er allerlei negatieve gevolgen kunnen ontstaan als bewoners niet betrokken zijn, zoals bewoners die het niet als hun straat beschouwen en minder verantwoordelijkheid nemen, zich minder veilig voelen, zich minder gezond voelen, etc. Creëer eigenaarschap over verandering en ontwikkeling."

Praktijkvoorbeeld:

Campagne 250 geveltuintjes in Alkmaar

Simone Stam, beleidsadviseur groen bij de Gemeente Alkmaar

De Gemeente Alkmaar heeft de ambitie om in de periode 2020 t/m 2026 ruim 5 hectare extra groen te realiseren. Dit doet de gemeente door het vergroenen van de openbare buitenruimte (steen eruit, groen erin) én door het stimuleren en ondersteunen van groene buurtinitiatieven, groene schoolpleinen, groene tuinen en de aanleg van groene daken. Het doel: het versterken van de biodiversiteit, bijdragen aan klimaatadaptatie en leefbaarheid. Voor deze ambities heeft de gemeenteraad extra budget ter beschikking gesteld.

In 2021 is als onderdeel van deze impuls en het stimuleren van groene participatie onder meer de campagne '250 Geveltuinen Alkmaar' uitgevoerd. De gemeente Alkmaar was opdrachtgever en Tycho Hellinga van Hellingproof Cultuur te huur (i.s.m. Groenemorgen en Ginger Verhagen) voerden de actie uit. De actie in Alkmaar was geïnspireerd op de (door Groenemorgen uitgevoerde) actie voor 1000 geveltuinen in Rotterdam.

Hoe bereik je bewoners met je actie?

De campagne startte op 22 mei (de Dag van de Biodiversiteit!) en werd afgesloten in december. Simone:

"Doel van de actie was de aanleg van 250 geveltuinen en dat is gelukt!" In totaal zijn er in de actieperiode 255 geveltuinen aangelegd. Deelnemende bewoners legden zelf hun geveltuintje aan. Voor een samenwerking van 5 of meer burens is er een subsidie. Daarnaast zijn er 25 geveltuinen weggegeven voor mensen met een kleine beurs. Voor de actie was een webpagina aangemaakt, met informatie, tips en de mogelijkheid de geveltuin aan te melden voor de kaart waarop alle aangelegde geveltuinen zichtbaar zijn: zie hier de [speciale website](#). Deelnemers kregen een houten bordje van de actie om in hun geveltuin te plaatsen en een poster voor op het raam. Simone: "Vooral in de

binnenstad, maar ook in de andere wijken en dorpen zijn geveltuintjes aangelegd. Gaaf om te zien hoe bewoners elkaar inspireerden en de actie als een groene golf steeds groter werd. Buren kwamen door de tuintjes ook meer met elkaar in contact en werden er samen blij van. De zichtbaarheid van geveltuinen is groot, waardoor het al snel onderwerp van gesprek is tussen bewoners. Mensen beseffen dat ze met een geveltuin bijdragen aan groter geheel: een aantrekkelijke straat, biodiversiteit en plek waar regenwater de grond in kan."

Welke kansen zie jij voor klimaatadaptatie in de toekomst?

"Alkmaar heeft een krachtige ambitie en beleidslijn op gebied van klimaatadaptatie, ook samen met de regio. Belangrijk is de combinatie van het als gemeente zelf maatregelen treffen, zoals bij herinrichtingen van de openbare buitenruimte – en daarbij samenwerkingen aan te gaan met bijvoorbeeld woningbouwverenigingen – tegelijk met het stimuleren en waar mogelijk ondersteunen van inzet vanuit bewoners, bedrijven en organisaties", vertelt Simone. In de openbare buitenruimte is in de afgelopen twee jaar door de gemeente (via [Stadswerk072](#)) al circa 2,3 hectare verharding vervangen door groen. "Er zijn veel plekken waar nog vergroeningsmogelijkheden zijn, en er liggen kansen voor klimaatadaptatie maatregelen in de diverse toekomstige herinrichtings- en bouwprojecten". ➤

Welke opgedane lessen zou je graag met anderen willen delen?

- "Zoek bij een dergelijke campagne een enthousiaste partij die dit voor de gemeente kan uitvoeren. De gedreven inzet, laagdrempelige communicatie via allerlei kanalen en de soms ook spontane hulp aan bewoners door Tycho en Ginger hebben zeker bijgedragen aan het succes in Alkmaar."
- "Creëer situaties waarbij inwoners weten waar ze met hun ideeën en initiatieven terecht kunnen."
- "Betrek de wegenbeheerder in een vroeg stadium. De wegenbeheerder van onze beheerorganisatie Stadswerk072, heeft bijvoorbeeld gebakken klinkers die bewoners over hadden opgehaald om elders te kunnen hergebruiken. Verder had hij belangrijke tips en randvoorwaarden over de randopsluiting van geveltuinen. Op tijd weten en daardoor goed kunnen communiceren welke regels er voor de bewoners zijn helpt."

Bewoners mogen ook nu ná de campagne zelf een geveltuin aanleggen. In principe van maximaal 30 cm breed en zodanig in te richten en te onderhouden dat gebruik van de stoep gewaarborgd blijft. Gemeente en bewoners kunnen samen veel betekenen als het gaat om vergroenen.

Bewoners in het centrum van Alkmaar leggen geveltuintjes aan.

FOTO: FOTOSTUDIO WICK NATZIJL

Expert uit de praktijk:

Ontwikkelen van groene concepten

Dorien Kotterman, zelfstandig adviseur en eigenaar van De Groene Reiger

Dorien doet naar eigen zeggen aan 'verlangenverstrengeling': ze brengt alle partijen die iets met groen doen of willen doen bij elkaar. Hier ontwikkelt ze 'groenconcepten' voor. "Een groenconcept zorgt ervoor dat mensen worden ontzorgd, dat ze het leuk hebben, dat ze elkaar kunnen ontmoeten, dat kan heel breed. Ik kijk echt naar de wensen van de verschillende organisaties en op welke plek ze allemaal dezelfde wens hebben. Waar energie is kun je aan de gang."

"In de praktijk komen de mooiste ideeën vanzelf naar boven wanneer je partijen met dezelfde verlangens bij elkaar brengt en onderling kennis laat delen. Ik ben creatief maar met z'n allen zijn we veel creatiever", zegt Dorien. "Zo is GAVE (Groene, Actieve, Gevarieerde en Educatieve) ommetjes ontstaan. De groene ideeën zijn vaak overstijgend aan groenbeheer omdat het integraal werken is waarbij andere maatschappelijke waarden zijn meegenomen." Zo heeft ze gesprekken gehad over stedenbouw, klimaatadaptatie, gezondheid en preventie. "Daarnaast is het belangrijk om inwoners te ontzorgen waarbij mensen toch bepaald gedrag gaan vertonen, zonder dat ze daar heel veel moeite voor hoeven te doen."

Waarom is groen zo belangrijk?

"Het belang van groen is ontzettend groot en komt daarbij ook vanuit allerlei verschillende kanten", vertelt Dorien. "Groen helpt tegen hittestress, extreme waterval, het brengt mensen dichterbij elkaar. Recreatieondernemers zouden veel minder omzet hebben wanneer ze niet in of rondom het groen zitten. Huizen zijn ook veel meer waard in en rondom groen. De biodiversiteit wordt vergroot met meer groen. En de gezondheid van mensen stijgt wanneer ze in en rondom natuur bewegen en sporten. De enige manier om een integraal probleem als het klimaatprobleem aan te pakken, is niet om het vanuit één oogpunt te bekijken, maar vanuit een meerwaarde voor al die terreinen", betoogt Dorien.

Welke kansen zie jij voor klimaatadaptatie in de toekomst?

- Het is bewezen dat 85% groen in de tuin dé oplossing is voor extreme hitte en regen, biodiversiteit en gezondheid. "Bij het renoveren/updates van wijken: neem de wijk mee en praat samen over hoe groen moet worden meegenomen." Daarnaast ook: "nieuwbouwwijken vergroenen, voorkomen is beter dan genezen. Bij het starten van een nieuwbouwwijk incalculeren waarbij je bewoners betreft en een verplichting richting ontwikkelaars dat er 85% groen in de tuin staat", tipt Dorien.
- "Het betrekken van inwoners bij de ontwikkeling van een wijk zorgt ervoor dat het groener wordt en mensen zich duurzamer en socialer gaan gedragen."
- "Stel bij de verkoop van nieuwbouwwoningen verplicht dat er al een onderhoudsvriendelijke tuin is gemaakt in plaats van steen. Dit is nog goedkoper ook want steen is duur. Plaats een haag in plaats van een schutting."
- Groen is ook belangrijk voor de mentale gezondheid: kinderen die opgroeien in een groene omgeving hebben 55% minder kans op een geestelijke aandoening in hun leven. ➤

Welke opgedane lessen zou je graag met anderen willen delen?

- "De groene afdeling en de sociale afdeling binnen een gemeente moeten met elkaar samenwerken omdat deze elkaar altijd versterken. De budgetten van beide moeten samengevoegd worden tot één budget."
- "Samenwerking is de sleutel: soms staan er grote projecten stil bij een gemeente, wanneer daar weer verschillende partijen bij worden betrokken komt er weer energie en gaat het weer lopen."
- "Je hebt iemand nodig zoals De Groene Reiger die een vinger aan de pols houdt en partijen bij elkaar houdt en in gesprek houdt. Want gemeenten hebben het te druk om dergelijke brede trajecten te doen."
- "Een gemeente moet open staan voor het feit dat ze van tevoren niet weten wat er uitkomt", vertelt Dorien. Als mensen een eigen invulling kunnen geven, kom je met elkaar tot iets dat iedereen graag wil."

Tips en tricks:

Klimaatadaptatie

* Klimaatadaptatie is een thema dat bij uitstek vraagt om een integrale benadering. Dit biedt kansen (verschillende vliegen in één klap slaan) maar vraagt ook om speciale aandacht van een gemeente. Er moet bij de aanpak van andere opgaves ruimte worden gecreëerd om klimaatadaptatie integraal mee te nemen. Zowel bij beleidsprocessen als bij de inrichting van de openbare ruimte en de omgang met bewonersinitiatieven. Ook is samenwerking tussen verschillende afdelingen binnen de gemeente of met verschillende externe organisaties belangrijk.

* Het is heel lastig iets te doen aan de sterke versterking van particuliere ruimtes, zoals tuinen. De geveltuintjes aanpak van de Gemeente Alkmaar laat zien dat met de juiste ondersteuning mensen wel bereid zijn om iets te doen aan hun eigen huis en tuin, maar dat het ook heel belangrijk is om dit zo laagdrempelig mogelijk te maken.

Hoofdstuk 4 Kennisdossier Stadslandbouw

Veelgestelde vragen
Stadslandbouw

Praktijkvoorbeeld
**Natuurnetwerk
Haarlem**

Praktijkvoorbeeld
**Doe-tuinen in
Haarlem**

Expert uit de praktijk
**Het belang
van regionale
voedselproductie**

Tips en tricks
Stadslandbouw

Kennisdossier stadslandbouw

Veelgestelde vragen over stadslandbouw

Wat is stadslandbouw?

Stadslandbouw is het telen van voedsel in en rond een stad. Dit wordt gedaan of georganiseerd door lokale bewoners. De [Doe-Tuinen](#) in Haarlem en het initiatief [Herenboeren](#) zijn daar twee goede voorbeelden van. Deze manier van landbouw heeft de laatste jaren over de hele wereld aan populariteit gewonnen. In grote steden zet men bijenkorven neer en worden op allerlei verschillende plekken waar daar ruimte voor is tuinen aangelegd, zoals: braakliggende terreinen, daken, parken en bermen. Het gaat hierbij vaak om een lokaal, sociaal en kleinschalig initiatief. Er zijn veel verschillende vormen van stadslandbouw, zoals buurt- en volkstuinten, schooltuinen, geveltuinen, voedselbossen en restauranttuinen.

Daarnaast kan het ook grotere vormen aannemen wanneer boerenbedrijven of organisaties in en rond een stad een samenwerking opzetten om zo de stad op een duurzame en circulaire manier te kunnen voorzien van bijvoorbeeld lokaal geproduceerde vlees- en/of groentepakketten. Een voorbeeld van zo'n samenwerking is [local2local](#).

Wat zijn de voordelen van stadslandbouw?

De stad en het platteland zijn de afgelopen decennia veelal uit elkaar gegroeid waardoor ook een groot deel van de bevolking minder begrip heeft over de herkomst van hun voedsel. Toch is er de laatste tijd een tendens zichtbaar om consumenten en producenten weer dichterbij elkaar te brengen. Op deze manier wordt de betrokkenheid van burgers bij voedselproductie vergroot. Stadslandbouw is een kleinschalige vorm van voedselproductie die relatief kleine bijdrages kan leveren aan de voedselvoorziening. Wel kan stadslandbouw een positieve invloed hebben op vier belangrijke maatschappelijke pijlers, namelijk: sociale, ecologische, economische en ruimtelijke ontwikkeling.

Bijvoorbeeld:

- Het bewustzijn over hoe voedsel wordt geproduceerd neemt toe.
- Mensen met afstand tot de arbeidsmarkt worden betrokken.
- Groene ontwikkelingen door het gebruik van braakliggende en/of onbenutte terreinen.
- Nieuwe kijk op stads- en gebiedsontwikkeling.

Bekijk ook [de factsheets van Stadslandbouw Nederland](#).

Welke kansen zijn er om andere maatschappelijke doelen te combineren met stadslandbouw?

Er is een grote diversiteit aan projecten en initiatieven die binnen stadslandbouw vallen. Dit betekent dat er ook veel verschillende vormen en combinaties zijn. De volgende maatschappelijke doelen komen veelal terug in combinatie met stadslandbouw:

- Sociale cohesie: Verbindt mensen en bevordert inclusiviteit, participatie, en vermindert eenzaamheid.
- Gezondheid: Stimuleert beweging, gezond eten en vermindert stress.
- Economische kansen: Creëert werkgelegenheid, nieuwe verdienmodellen en ondersteunt lokaal ondernemerschap.
- Ecologie en duurzaamheid: Vergroot biodiversiteit, vermindert CO₂-uitstoot en helpt bij klimaatadaptatie (zoals hitte en regenwaterbeheer).
- Educatie: Leert mensen over voedselproductie en natuur.

Wat zijn concrete goede voorbeelden in Noord-Holland van stadslandbouw?

Stadslandbouw verschijnt in veel verschillende vormen op het gebied van geografie, schaalgrootte en professionaliteit. Op de website van [Stadslandbouw Nederland](#) kan men meer kennis en inspiratie vinden. Naast deze website is er vanuit de Wageningen Universiteit een document opgesteld waarin hun [visie](#) wordt gedeeld over stadslandbouw. Er zijn veel goede voorbeelden van deze vorm van landbouw in Noord-Holland. Het zijn initiatieven waarbij initiatiefnemers het voor elkaar hebben gekregen om, vaak in samenspraak met de gemeente, voedsel te produceren in, om en voor de stad. Zo organiseerden vrijwilligers in samenwerking met de gemeente de Doe-Tuinen in Haarlem. Daarnaast bestaat in Haarlem de [Haarlemmer Kweektuin](#) waarbij stadslandbouw wordt gecombineerd met verschillende initiatieven waar maatschappelijke en financiële winst goed samengaan. Beide initiatieven zijn goede voorbeelden van stadslandbouw in Noord-Holland waarbij de lokale overheid gemeentegrond beschikbaar stelde met het idee dat het maatschappelijk waarde creëert.

Andere leuke voorbeelden zijn:

- [Herenboeren](#)
- [Land van Ons](#)
- [Van Amsterdamse Bodem](#)
- [Haarlem Food Future](#)
- [Bloei en Groei stadstuinen](#)
- [De regeneratieve boerderij](#)
- [CSA Netwerk](#)

Wat is de mogelijke rol van de gemeente bij het ontwikkelen van nieuwe projecten op dit gebied?

De rol die een gemeente op zich zou moeten nemen is die van facilitator. De belangrijkste stap om dergelijke initiatieven te faciliteren is het regelen van de volgende vier zaken binnen de omgevingswet:

- Bewoners het recht geven om ideeën voor hun eigen leefomgeving op te stellen als alternatief voor de plannen van de overheid en marktpartijen.
- Sluit een overeenkomst met bewoners waarbij wordt afgesproken dat alle ontwikkeling in hun buurt een bijdrage levert aan die buurt.
- Geef georganiseerde bewoners en maatschappelijke ondernemers het eerste recht te bieden op grond en vastgoed.
- Reserveer een deel van de publieke en private ruimte voor burgerinitiatieven.

Naast deze regelingen in een omgevingswet is het belangrijk voor initiatiefnemers om een goed en/of vast contactpersoon te hebben binnen de gemeente waardoor er korte lijntjes zijn en een vertrouwensband ontstaat. Naast het contact is een financiële boost vanuit de gemeente erg gewenst zodat het initiatief snel kan starten en de energie die er zit bij betrokkenen gebruikt kan worden. Een voorwaarde is dat het initiatief zichzelf kan bedruipen en daarmee voor de lokale gemeenschap een maatschappelijke waarde heeft. Ook kan de gemeente kiezen om georganiseerde bewoners en maatschappelijke

ondernemers uit te nodigen mee te denken over het gemeentelijke beleid wanneer het gaat over stadslandbouw. Op deze manier creëert de gemeente een situatie waarin nieuwe initiatieven makkelijker worden ontwikkeld.

De gemeente Arnhem is erg betrokken op het gebied van stadslandbouw. De stad telt ruim 130 voedselinitiatieven en heeft zelfs een speciale wethouder Stadslandbouw en Eetbare Stad. Ook ontwikkelden zij een digitale Plukkaart en een kaart met alle lokale voedselinitiatieven. [Lees hier meer over hoe Arnhem faciliteert.](#)

Welke experts kunnen initiatiefnemers op dit gebied het beste adviseren?

Initiatiefnemers hebben zelf over het algemeen een lokaal netwerk en kennis over stadslandbouw en weten hoe zij dat op een goede manier organiseren. Daarbij is het mogelijk dat er allerlei actieve burgers betrokken zijn met verschillende soorten expertise. De informatie en kennis die initiatieven vaak missen en belangrijk zijn gaat over financiering, wet- en regelgeving en een netwerk binnen de lokale politieke en overheid zodat duidelijk is wat de te bewandelen paden zijn.

De website landbouwmetsnatuur.nl heeft kennisdossiers met veel praktische tips voor initiatiefnemers.

Waar vind ik meer informatie?

Het verbouwen van voedsel in, rondom en voor de stad is geen nieuw concept. Desondanks is het over de gehele wereld wel in opkomst en is niet iedereen op de hoogte van wat stadslandbouw precies inhoudt, wat de voor- en nadelen kunnen zijn en waar informatie te vinden is over stadslandbouw. De Wageningen Universiteit deelt hun kennis over stadslandbouw op de eigen [website](#). Daarnaast zijn er enkele algemene websites waar informatie is te vinden over stadslandbouw:

- [Stadslandbouw Nederland](#)
- [Boer en Buur met Natuur](#)
- [Voedsel Verbindt](#)
- [Groenblauwe netwerken](#)

Heb je een vraag over specifiek voedselbossen? Neem dan contact op met de Natuur en Milieufederatie Noord-Holland via voedselbos@mnh.nl.

Oogst uit een doe-tuin in het Nelson Mandelapark.
FOTO: STICHTING DOE-TUINEN.

Praktijkvoorbeeld:

Natuurnetwerk Haarlem

Sjoerd Andela, stadsecoloog bij de Gemeente Haarlem

De gemeente Haarlem wil voedselproductie dicht bij huis stimuleren en bewustwording creëren bij bewoners over waar voedsel vandaan komt. Daarnaast wil het met stadslandbouw ook de lokale economie stimuleren.

Het belang hiervan is dat de voedselketen duurzamer en eerlijker wordt, zowel richting consument als producent. "Er heerst een gevoel bij burgers en de overheid dat machtige instanties niet eerlijk zijn naar consumenten qua informatievoorziening en naar producenten qua prijs", zegt Sjoerd. "Onze doelstelling is bewustzijn creëren en ruimte bieden aan stadslandbouw. Deze stadslandbouw kan onderdeel worden van de ecologische structuur waarmee het bijdraagt aan de biodiversiteit."

Hoe kan je samenwerkingen rond stadslandbouw stimuleren?

In eerste instantie zijn er overeenkomsten opgesteld met partijen die op braakliggende terreinen al bezig zijn met voedsel produceren. "In een eerder stadium werden deze initiatieven 'weggejaagd'", vertelt Sjoerd. "Daarnaast worden initiatieven als de Doe-Tuinen nu

ook proactief benaderd wanneer er stukken grond braak liggen of komen te liggen. Dit wordt gedaan via een participatieovereenkomst waarin bewoners onder voorwaarde (vaak de voorwaarde om geen gif te gebruiken) voor een bepaalde periode op een bepaald stuk grond voedsel mogen produceren naar eigen bevinding." Wanneer het grote projecten zijn, houdt de gemeente een maximale huur aan die ook bij volkstuinten wordt gebruikt. Soms wordt er zelfs helemaal geen huur gevraagd, aangezien het project maatschappelijk gezien waarde toevoegt. Daarnaast is de gemeente een aanspreekpunt voor initiatiefnemers van stadslandbouw die grond zoeken of budget zoeken om bepaalde zaken te realiseren. "Er is een initiatievenpot die aan wijkraden is gegeven waaruit startende initiatieven maximaal 3000 euro kunnen krijgen om zaken te organiseren, mits het gedragen wordt door omwonenden", legt Sjoerd uit.

Hoe kunnen stadslandbouw en natuur gecombineerd worden?

De gemeente heeft een ecologisch beleidsplan opgesteld met daarin vastgestelde kerngebieden, natuurontwikkelgebieden, potentiële gebieden en verbindingzones. Dit heet het Natuurnetwerk Haarlem. "Op dit moment worden ook feitelijke ecologische verbindingen toegevoegd en mogelijke barrières en hoe deze op te heffen zijn", legt Sjoerd uit. "Hierin past ook het onderbrengen van nieuwe stukken natuur, dus wanneer stadslandbouw grenst aan een stuk natuur of de ecologische structuur kan deze daarin worden opgenomen, mits wordt voldaan aan het ontwikkelen van natuur. Het belang van deze ecologische structuur is, naast bescherming van het gebied, dat het handen en voeten geeft aan natuurontwikkeling in een gebied. Daarmee creëer je een soort legitimering naar de politiek toe dat het een belangrijk gebied is om meerdere redenen. Deze redenen omvatten het bieden van ruimte aan initiatiefnemers om leuke activiteiten te organiseren die draagvlak hebben in de buurt, het ontwikkelen van meer natuur in de stad en de biodiversiteit vergroten. Dit biedt beleidsmatig een onderbouwing om betrokken te raken bij ontwikkelingen die relevant zijn voor de natuur en deel uitmaken van de ecologische structuur." Er is een klankbordgroep die bestaat uit verschillende natuurverenigingen en organisaties die het beleid en plannen van de gemeente checken. ➤

Welke kansen zie jij voor stadslandbouw in de toekomst?

- "Er kan gedacht worden aan stukken groen in een dorp of stad waar, naast 'naar kijken', niet zoveel mee gedaan wordt om daar, naast natuur, ook een plek voor stadslandbouw van te maken. Dit moet natuurlijk gebeuren onder de juiste voorwaarden zodat de biodiversiteit nog verder stijgt. Maar een extra waarde zoals voedselproductie, en daarbij alles wat stadslandbouw indirect bijdraagt aan een samenleving, toevoegen is een mogelijkheid."
- "Ontwikkel een kaart met daarop braakliggende of beschikbare grond, inclusief informatie over het gebruik, zoals de beschikbaarheidsduur, de huurprijs en de mogelijke toepassingen (voedselproductie alleen op schone grond)."
- "Creëer een Natuurnetwerk in een stad of gemeente die aansluit op het totale Natuurnetwerk Nederland. Het moet een schakel zijn in het grote geheel. Dit vergroot de biodiversiteit. Een natuurnetwerk in een stad of gemeente moet daarbij wel voldoen aan de criteria dat er voldoende leefgebied is, de kwaliteit voldoende is en er genoeg kwalitatieve verbindingen zijn."

Welke opgedane lessen zou je graag met anderen willen delen?

- "Een overeenkomst zoals een participatieovereenkomst of adoptieovereenkomst moet worden gebruikt om er voor te zorgen dat het stuk grond van de gemeente blijft en niet na x aantal jaar gebruik kan worden opgeëist door één of meerdere bewoners."
- "Zie initiatiefnemers van stadslandbouw als mogelijkheid om biodiversiteit te monitoren, te beheren, natuur te creëren en op basis van ecologisch advies verbeteringen toe te passen. En faciliteer hen daarin met financiën en kennis. Op deze manier is het een win-win situatie aangezien een grotere biodiversiteit ook zorgt voor minder plagen."
- "Breng in kaart wat initiatiefnemers sowieso nodig hebben om stadslandbouw te starten qua financiering en andere middelen. Help ze bij deze start om ze daarna zelfstandig verder te laten gaan. Deze financiering is als een investering in onder andere sociale cohesie en natuurontwikkeling."
- "Ontwikkel een beleidsstuk ecologische structuur waarmee 'groene' mensen een stoel aan tafel krijgen bij beslissingen die te maken hebben met deze structuur."
- "Wanneer kleine gemeenten te weinig middelen hebben om een ecooloog in dienst te nemen kunnen deze gemeenten gaan samenwerken en

samen een milieudienst vragen om naast toezicht ook een adviserende rol in te nemen met een ecooloog. Op deze manier kunnen ook kleinere gemeenten meedoen door financiering vanuit meerdere gemeenten."

Pluk CSA, Amsterdam FOTO: TAMARA MOHR

Praktijkvoorbeeld:

Doe-tuinen in Haarlem

Wybe Dekker, voorzitter Stichting Doe-Tuinen

Stichting Doe-Tuinen is in 2006 opgericht door de gemeente Haarlem. Daarmee werden 9 tuincomplexen, voorheen van de gemeente, verzelfstandigd. Het beheer kwam bij de tuinierende vrijwilligers te liggen, zonder aansturing van een gemeenteambtenaar. De historie per tuin is heel verschillend; enkele terreinen waren bijvoorbeeld al schooltuincomplexen van de gemeente Haarlem. Er kwam op die terreinen soms ruimte vrij voor andere initiatieven, zoals tuintjes voor omwonenden.

"Nu is het zelfs zo ver dat ook andere partijen ons benaderen", vertelt Wybe, "zoals recreatieschap Spaarnwoude, studenten die onze vorm van stadslandbouw als studieobject nemen en personen uit andere steden die over 'adoptietuinen' nadenken.

Inmiddels hebben we zitting in het Platform Groen, een adviesorgaan dat de gemeente adviseert over groen in de gemeente. We zijn nog steeds in gesprek met de gemeente hoe we meer betrokken kunnen zijn bij het ontwikkelen van beleid voor groen in de stad. En dan niet alleen voor Doe-tuinen maar voor groen in de breedste zin van het woord. Er moeten namelijk grote stappen worden gezet."

Hoe werken jullie samen met de gemeente?

"De grond van de Doe-tuinen is en blijft eigendom van de gemeente", zegt Wybe. "Een gebruiksovereenkomst per complex geeft aan wie waarvoor verantwoordelijk is. De tuintjes zijn ongeveer 25 m² en kosten 25 euro per seizoen voor de gebruikers. Hiervan wordt 7,50 euro afgedragen aan de stichting waar groot en algemeen onderhoud van wordt gepleegd, denk bijvoorbeeld aan het hekwerk. De overige 17,50 euro wordt door de zelfstandige tuincommissies geïnvesteerd in mest, gereedschappen en klein onderhoud." Wybe vertelt dat de vrijwilligers hebben laten zien dat het beheer bij de stichting in goede handen is.

"De tuincomplexen floreren en de tuincommissies zijn zelfstandig; uiteraard gebonden aan de statuten."

Wybe geeft aan dat het gemeentebestuur steeds groener denkt en daarbij steeds meer het belang van de stichting erkent als een middel om die vergroening te realiseren. Naast deze vergroening wordt ook de daarbij komende sociale cohesie in buurten en verbetering van de biodiversiteit gezien als belangrijke winsten van de Doe-tuinen. "Ik ben trots op de continuïteit en de zelfstandigheid waarmee de stichting bewezen heeft een blijvende bijdrage te leveren aan de groene stad."

Daarnaast ziet Wybe dat financiële ondersteuning vanuit de gemeente in de beginfase een geweldige boost kan zijn voor de ontwikkeling van een initiatief. De stichting is voor de ontwikkeling van een nieuw tuincomplex op dit moment volledig afhankelijk van subsidie en fondsenwerving. De gemeente geeft hier cursussen voor, waar een bestuurslid naartoe gaat. Na de sterke start van een Doe-tuin kan deze zichzelf vervolgens goed bedruipen, dit is iets wat alle tuincomplexen hebben bewezen. Naast financiële ondersteuning spreekt Wybe ook over andere vormen van ondersteuning. Hier gaat het om kennis die een gemeente heeft, denk aan regel- en wetgeving en/of financieringsmogelijkheden middels subsidies. ➤

Welke opgedane lessen zou je graag met anderen willen delen?

- "Het ontwikkelen van een netwerk is essentieel om bekendheid te vergroten en de juiste hulp in te kunnen schakelen."
- "Laat een gemeente duidelijk zien wat de verschillende soorten bijdragen zijn voor de gemeenschap. Voedselproductie, biodiversiteit, gezondheid, cohesie, motivatie duurzaam gedrag, sociaal kapitaal, buurtgevoel, etc."
- "Maak gebruik van de mogelijkheden die een gemeente biedt om in contact te komen. In Haarlem is er een initiatievenloket met een initiatievencafé. Er zijn cursussen voor fondsenwerving."
- "Sta open voor de mogelijkheden die maatschappelijke organisaties en georganiseerde bewoners kunnen bieden aan de maatschappij en betrek ze erbij. Reserveer een deel van publieke grond en vastgoed voor bewonersinitiatieven, pas de voorwaarden daarop aan en deel de mogelijkheden met potentiële initiatiefnemers."

Expert uit de praktijk:

Het belang van regionale voedselproductie

Carlo Verhart, programmamanager van Voedsel Verbindt

Voedsel Verbindt is een initiatief dat zich inzet voor een robuust regionaal voedselsysteem.

"Het is belangrijk om bewustwording te creëren, kennis en kunde te delen over hoe voedsel wordt geproduceerd en hoe het systeem werkt", vertelt Carlo. "Er zit meerwaarde in kleinschalige stadslandbouw omdat mensen met elkaar bezig zijn om mooie gewassen te telen, mooie producten te maken en lekker op te eten in een omgeving waar mensen het heel prettig vinden om samen te zijn."

"We willen dat in 2030 25% van het voedsel dat in de regio Amsterdam wordt geconsumeerd, afkomstig is uit een korte keten. Door met elkaar na te denken en samen te werken, bouwen we een robuust systeem op. De voedselzekerheid van Amsterdam is erg kwetsbaar en stadslandbouw kan er voor zorgen dat er meer vanuit een onafhankelijke positie kan worden gehandeld", ziet Carlo. "75% van het voedsel komt buiten de provincie vandaan. In stresssituaties zoals corona zie je hoe ernstig het kan worden wanneer mensen het gevoel hebben dat er een tekort is. Dit zorgde voor nog meer bewustwording over de situatie en het belang van het creëren van een eigen voedselsysteem in en rondom de stad." Carlo benadrukt daarbij de vele voedselkilometers die een gemiddel-

de maaltijd maakt (meer dan 30.000 km!), de CO₂ uitstoot die daardoor wordt veroorzaakt en de hogere kwaliteit van regionaal, vers voedsel. >

"Kleine stadslandbouw initiatieven hebben nog weinig met regels te maken en verkopen op vrij kleine schaal voedsel aan lokale partijen en/of personen", zegt Carlo. "Wanneer dit moet worden opgeschaald komen daar in een keer veel regels en voorwaarden bij. Dit gaat over verpakking, inhoud, informatie. Dit is aan de ene kant een zegen voor de kwaliteit van het voedsel en aan de andere kant komen daar veel uitdagingen bij voor initiatiefnemers. Het beperkt ondernemers om de volgende stap te zetten en het te vercommercialiseren."

De gemeente zou zich volgens Carlo als facilitator moeten opstellen voor dit soort initiatieven: "Ze bieden vaak ruimte en middelen aan. Wanneer een lokale overheid hiervoor openstaat ontstaat er een bepaalde chemie in de groep die daar mee aan de slag gaat. Dan gaat het leven."

Welke kansen zie jij voor stadslandbouw in de toekomst?

- "Chefs willen verhalen vertellen over producten. Al deze positieve verhalen veranderen de tendens in de wereld. Combineer voedselproductie met andere maatschappelijke waarden."
- "Er liggen kansen voor Nederland om kleine stadslandbouw op grotere schaal toe te passen. De uitdaging daarbij is wetten en regels."

- "Gebruik stadslandbouw voor bewustwording in de regio over voedsel en het voedselsysteem."
- "Ik ben van mening dat alles wat betrekking heeft op voedsel en korte keten, of dat nu stadslandbouw, strotenteelt, kringlooptlandbouw, biologisch of boxen uit de regio is, uiteindelijk bijdraagt aan gedragsverandering bij de burger."
- "Een voedselraad waarbij in de stad met allerlei onderdelen en wethouders van een gemeente wordt gesproken waarbij voedsel het hoofdonderwerp is. Dan komen de ideeën van onderaf."

Welke opgedane lessen zou je graag met anderen willen delen?

- "Lokale initiatieven ondersteunen met ruimte is het allerbelangrijkste."
- "Gedragsverandering duurt een generatie en alle initiatieven van stadslandbouw en korte ketens leveren een bijdrage aan deze gedragsverandering."
- "Retail moet ook mee veranderen zodat de burger in de winkel niet opeens verandert in consument, maar de bewuste burger blijft."
- "Leg stadslandbouw vast in beleid."

Tips en tricks:

Stadslandbouw

- * Stadslandbouw is een mooie manier om bewustwording over voedselproductie en gezonde voeding te creëren. Het kan bijvoorbeeld kansen bieden voor educatie voor kinderen (of volwassenen!). Door samen de handen uit de mouwen te steken, zelf te oogsten of te planten leren ze dicht bij huis waar hun voedsel vandaan komt.

- * Het grootste knelpunt voor initiatieven die aan de slag willen met stadslandbouw is het vinden van ruimte hiervoor. Als een gemeente dergelijke initiatieven graag wil zien in haar stad, is het dus noodzakelijk een faciliterende houding aan te nemen en deze initiatieven te helpen bij het vinden van een geschikte locatie. Er zijn in dit hoofdstuk verschillende voorbeelden gegeven van mogelijke aanpakken om ruimte te vinden of zelf als gemeente beschikbaar te stellen.

Hoofdstuk 5 Groen & gezondheid

Veelgestelde vragen

Groen & Gezondheid

Expert uit de praktijk

Natuur als medicijn

Praktijkvoorbeeld

**Groen & Gezondheid
in Amsterdam**

Tips en tricks

Groen & Gezondheid

Kennisdossier groen & gezondheid

Veelgestelde vragen over groen & gezondheid

Welke invloed heeft groen op de gezondheid?

De relatie tussen groen en gezondheid is complex en raakt aan veel verschillende onderwerpen, disciplines en beleidsterreinen. Groen heeft veelal een positief gezondheidseffect. Mensen vóelen zich gezonder en zijn gezonder in een groene leefomgeving. Dit gaat zowel om de fysieke gezondheid als het sociaal en mentaal welzijn. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat een groene leefomgeving onder andere kan helpen bij het herstellen van stress, het aanzetten tot sociaal contact en het verminderen van hittestress. Mensen bezoeken ook minder vaak de huisarts met verschillende gezondheidsklachten als er voldoende groen in de buurt is. Daarbij is het van belang om naast de kwantiteit ook naar de kwaliteit van het groen te kijken om gezondheidswinst te behalen. Bij gezondheidswinst gaat het niet alleen om de lichamelijke aspecten, maar ook om welbevinden, eigen regie, veerkracht en zingeving.

Hoewel het toevoegen van groen enkele risico's met zich mee kan brengen, zoals blootstelling aan pollen

en ziekteverwekkers (zie [deze kennisbundeling van het RIVM](#)), wegen de voordelen doorgaans ruimschoots op tegen de nadelen. Met de juiste planning en beheer kunnen deze risico's bovendien voorkomen of beperkt worden.

Hoeveel groen hebben we nodig in onze leefomgeving?

In 2015 riep de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties landen op om iedere burger gelijke toegang te bieden tot groene gebieden. In Engeland werd hierop een richtlijn ontwikkeld die bepaalt dat er binnen 300 meter van woonwijken groene ruimte aanwezig moet zijn. Ook in Nederland neemt de belangstelling voor dit concept toe en is de [3-30-300 regel](#) van onderzoeker Cecil Konijnendijk steeds bekender. IVN pleit ervoor dat de regel wordt opgenomen in [beleid](#). De 3-30-300 regel is een handvat om stadsgroen te bevorderen.

- 3 bomen zichtbaar vanuit huis, omdat dit bijdraagt aan het welzijn en de mentale gezondheid.
- 30% bladerdek in elke buurt, onder andere omdat dit zorgt voor verkoeling en een beter microklimaat.
- Maximaal 300 meter van het dichtstbijzijnde park of groene ruimte wonen, omdat dit recreatief gebruik stimuleert en zo een positieve invloed heeft op de mentale en lichamelijke gezondheid.

Het Landje van Groen Vitaal in Santpoort

Wat is het model voor Positieve Gezondheid en Leefomgeving?

Positieve gezondheid is het vermogen je aan te passen en je eigen regie te voeren bij de lichamelijke, psychische en sociale uitdagingen van het leven. Positieve gezondheid wordt steeds vaker benaderd in relatie tot de leefomgeving; de eigen wijk, buurt of straat. Hiervoor is door het Louis Bolk Instituut een [integraal model](#) 'positieve gezondheid en leefomgeving' ontwikkeld. Het model heeft zes dimensies (zie figuur 2) waardoor er een verbinding ontstaat tussen de mens en diens leefomgeving. Het model zorgt voor een verschuiving van de blik op het individu naar een blik op het collectief. Hiermee kunnen verbeteringen in de leefomgeving gerealiseerd worden die de gezondheid van bewoners uit de wijk verbetert. Denk bijvoorbeeld bij mentaal welbevinden aan de vermindering van geluidshinder en meer verbinding met de buurt.

Figuur 2. Het Louis Bolk-model voor Positieve Gezondheid en Leefomgeving

Integraal model voor Positieve Gezondheid en Leefomgeving (raamwerk)

© Louis Bolk Instituut

Van individueel naar collectief

Hoe kan de gemeente bijdragen aan positieve gezondheid?

Het model voor positieve gezondheid wordt in de [landelijke nota Gezondheidsbeleid](#) aangeraden als methode om gezondheid op een brede manier te benaderen. Door als gemeente met bewoners in gesprek te gaan over de zes pijlers kan de gemeente bruggen slaan en draagvlak creëren bij het (opnieuw) inrichten van wijken. Op de site van het [Louis Bolk Instituut](#) is meer informatie te vinden over het model voor positieve gezondheid en leefomgeving.

Naast dat het model gebruikt kan worden om mensen op een andere manier te benaderen, kan er binnen de gemeente ook over het eigen domein heen gekeken worden door dit model. Hierdoor ontstaat er meer samenhang in het beleid van gemeenten. Verder kan het model ingezet worden om te voldoen aan de [nieuwe omgevingswet](#). Gezondheid heeft een meer sturende rol gekregen binnen de ruimtelijke plannen. De gezondheidsambities kan men vastleggen in bijvoorbeeld een Omgevingsvisie of omgevingsplan.

Welke initiatieven zijn er in Noord-Holland?

In de Amsterdamse wijk Venserpolder werd de behoefte van bewoners, veelal met een lage sociaaleconomische status, in kaart gebracht met behulp van het Louis Bolk-model. Dit leidde tot acht door bewoners geïnitieerde pilots, waarvan de resultaten

zijn verankerd in het Gebiedsplan. Wat dit project vernieuwend maakte, was het onderzoek naar het begrip Positieve Gezondheid bij burgers met een multi-etnische achtergrond in aandachtswijken. Daarnaast werd voor het eerst de combinatie van 'leefomgeving en Positieve Gezondheid' onderzocht, wat bijdroeg aan concrete verbeteringen in de situatie van bewoners in Amsterdam Zuidoost en Venserpolder. Belangrijk, en een sleutel tot succes, was de betrokkenheid van burgers vanaf het begin, waardoor zij zelf konden meebepalen wat goed voor hen was, in plaats van dat dit van bovenaf werd opgelegd. Bekijk ook de bijbehorende [handleiding Integrale wijkaanpak](#).

Bij het eerdergenoemde project De Tuunen op Texel werden met behulp van het model de relaties tussen de wensen voor de leefomgeving en de gezondheid van de bewoners in kaart gebracht. [Lees verder](#).

Wat is de mogelijke rol van de gemeente voor een groenere leefomgeving bij nieuwe projecten?

Er is een aantal voorwaarden aan groen in de leefomgeving om gezondheid te bevorderen. Denk aan nabijheid, toegankelijkheid, hoeveelheid en diversiteit. Het allerbelangrijkste is dat het groen aansluit op de behoefte van de bewoners. Mensen uit verschillende wijken en met een verschillende sociaaleconomische status moeten gelijke toegang hebben tot groen om 'groene gentrificatie' te voorkomen.

De WUR heeft een [aantal adviezen](#) voor gemeentes opgesteld om de regie op vergroening te versterken. Denk hierbij aan:

- Zorg voor een eigen, aansprekend verhaal over de groene stad of het dorp;
- Geef medewerkers die werken aan vergroening vertrouwen en ruimte om dingen anders te doen;
- Ga allianties aan met bedrijven en kennisinstellingen die vooroplopen.

Waar vind ik meer informatie over dit onderwerp?

Naast mooie voorbeelden en uitleg op de website van Groen Kapitaal zijn er verschillende websites waar meer informatie kan worden gevonden over groen & gezondheid, bijvoorbeeld:

- [De groene stad](#)
- [Gezonde leefomgeving](#)
- [Louis Bolk Instituut](#)
- [IVN natuureducatie](#)
- [Alles is gezondheid](#)

Praktijkvoorbeeld:

Natuur als medicijn

Corina Busman, oprichter Groen Vitaal

Vlakbij station Santpoort-Zuid is Corina het Landje van Groen Vitaal gestart waar haar verleden als HR professional samenkomt met haar kennis als herborist. De tuin bestaat uit verschillende rustgevende plekken en natuurlijke elementen.

Zo is er een moestuin, een bloementuin vol geneeskrachtige planten zoals vrouwenmantel, sleutelbloemen en prikneuzen, en een zitplek onder een afdak van wilgentakken, ideaal voor een rustig gesprek. Ook is er een buitenkeuken met een vuurplek, waar je kunt koken en samen kunt zijn, volledig gemaakt van natuurlijke materialen.

"Alles wat ik hier aanbied is gericht op natuurlijke gezondheid, maar niets is verplicht. Mijn expertise ligt in het gebruik van de natuur als medicijn, en ik bied bezoekers de mogelijkheid om op verschillende manieren te werken aan hun welzijn."

Wat is het doel van Groen Vitaal?

"Mijn doel is om mensen tot rust te laten komen in de natuur. Door aan de slag te gaan in de kruidentuin,

samen te tuinieren en samen te koken, maar ook vanuit het gedachtegoed van de Duitse natuurdokter Sebastian Kneipp. Hij is een inspiratiebron voor mij. Zo hebben we in de tuin een buitenbad waar je met je voeten in kunt staan om koud waterprikkelers te ervaren en een blotevoetenpad, waar mensen zich kunnen aarden door op blote voeten te lopen, te zitten en gewoon te voelen. Vaak komen mensen bij mij "in hun hoofd" aan, maar al snel merken ze hoe fijn het is om zich te verbinden met de natuur."

Op dit moment ontvangt Corina vooral bedrijven in de tuin. "Laatst een kinderdagverblijf en die waren helemaal geraakt door het blotevoetenpad. Ze gingen weg met allemaal inspiratie voor hun werk met kleine kinderen door hier gewoon te zijn en hebben vervolgens ook een blotevoetenpad aangelegd."

Uiteindelijk wil ze een plek zijn waar bijvoorbeeld bedrijven hun werknemers of een re-integratiebureau hun cliënten naartoe sturen om te vitaliseren. "Wat ik heel veel zie is dat als mensen iets hebben, een burn-out bijvoorbeeld, een groot deel van hen op een gegeven moment zelf veel gaat wandelen in de natuur of aan de slag gaat met een moestuin. Er is behoefte aan herstellen in de natuur, alleen is daar niet echt een aanbod voor. Ook voor preventieve zorg. Er zijn natuurlijk veel mensen die door een zware tijd gaan, bijvoorbeeld na het overlijden van een dierbare, en waarbij de kans groot is dat ze daardoor op werk uitvallen. Voor hen kan bijvoorbeeld een ochtend in de week hier aan de slag gaan het verschil maken."

Welke rol zou de gemeente hierin kunnen spelen?

"Hoewel er voor buurttuinen en vrijwilligersprojecten veel subsidies zijn, is er weinig steun voor groene ondernemers zoals ik. Het zou fijn zijn als er meer draagvlak of investeringen zouden komen voor deze plekken. Het werk dat hier gedaan wordt – of het nu in de moestuin is of met kruiden – is enorm helend, maar er is weinig structurele steun. Het is altijd de vraag wie ervoor gaat betalen, de werkgever misschien, via vitaliteitsbudgetten? Het wordt steeds duidelijker dat mensen sneller herstellen in een groene omgeving, maar de vraag blijft hoe we dat op grote schaal kunnen integreren." >

Welke opgedane lessen zou je graag met anderen willen delen?

"Mijn eigen reis is er een van leren door te doen. Doen en durven te vragen. Zo werk ik samen met Natuurmonumenten en heb ik op een gegeven moment de boswachter gevraagd of ik de wilgentenen mocht hebben die anders geen bestemming hebben. Een ander voorbeeld, tijdens storm Polly zijn er 16 bomen omgegaan, dan staan hier gewoon mensen die je komen helpen zagen. Als je iets samen doet dan is het veel makkelijker en mooier dan alleen. Samen kom je verder."

Corina Busman in de theetuin die ze aan het aanleggen is

Expert uit Praktijk:

Groen & Gezondheid in Amsterdam

Imke van Moorselaar, Sr. Adviseur Milieu & Gezondheid bij GGD Amsterdam

Sinds 2016 speelt bewegen een explicietere rol in de ruimtelijke plannen van de gemeente Amsterdam dankzij de Amsterdamse Beweeglogica. Bij stedenbouwkundige plannen wordt rekening gehouden met ruimte voor lopen, fietsen, spelen en sporten. Maar gezondheid gaat natuurlijk verder dan alleen bewegen. Daarom is een aantal jaar geleden in samenwerking met de GGD besloten om dit te verbreden tot de Amsterdamse Gezondheidslogica. Ook groen speelt daarin een belangrijke rol.

"Het was een samenwerking tussen stedenbouwkundigen, planologen en het sociale domein. We hebben vanuit het sociale domein gekeken naar de grootse ziekmakers en vanuit die thema's hebben we met de stedenbouwkundigen en planologen een ruimtelijke vertaling gemaakt, dat zijn 12 principes voor een gezonde stad geworden", vertelt Imke.

"Een van de principes is Een gezonde stad is een groene stad."

"In Amsterdam is een aantal jaar geleden een nieuwe groen visie gemaakt, onderdeel van de omgevingsvisie, waarin gezondheid en sociaal welzijn 2 van de 4 pijlers zijn. In de beleidsstukken wordt dus het belang benoemd, de gezondheidslogica kun je zien als een heel concrete vertaling. Zoals: maak groen een vanzelfsprekend onderdeel van de buurt. Aan de ene kant zorgt de gezondheidslogica ervoor dat het in het ontwerp zit, aan de andere kant geeft het ook concrete tips voor de toepassing, bijvoorbeeld zorg dat de aanplanting mee kleurt met de seizoenen, dat er elk seizoen iets te beleven valt. Maar ook praktisch, leg groen aan dat goed te beheren is."

Kun je een voorbeeld noemen van een project waar groen en gezondheid samenkomen?

"Het Funenpark in Amsterdam is een mooi voorbeeld van wonen in het groen in de stad. Een volledig autoluwe buurt, de huizen staan in een groene omgeving. De wijk ligt aan het spoor, maar is afgeschermd door een gebouw dat ertussen staat dus het is echt een groene oase in de stad. Je kunt niet precies zeggen hoeveel gezonder het is voor bewoners die daar wonen, er spelen natuurlijk een hele hoop factoren een rol, maar je kunt wel beredeneren: het is autoluw dus het stimuleert mensen om meer te bewegen, meer >

Imke van Moorselaar

de fiets te pakken; het is stiller want er zijn geen bronnen van verkeerslawaaï; de luchtkwaliteit is beter omdat de vervuilde bronnen afwezig zijn en het is een aantrekkelijke groene omgeving. Allemaal factoren die positief voor de gezondheid zijn."

Een ander voorbeeld dat Imke noemt zijn de tunnels bij de Spaarndammerweg in de Houthavens en het tunnelpark bij de Gaasperdamweg. Drukke verkeersaders die nu ondergronds gaan. "Dat is een gigantisch verschil. Bij deze projecten heb je een win-win: en je haalt een ziekmakende bron weg en dat vervang je door een mooie, aantrekkelijke, groene omgeving." Ook op wat kleinere schaal zijn er voorbeelden waar groen en gezondheid samenkomen. "Bijvoorbeeld in de Pijp met het weghalen van parkeerplaatsen die dan teruggegeven worden aan de buurt om ofwel leuke bankjes neer te zetten of te vergroenen. Dat zijn mooie voorbeelden van het vergroenen van de buurt."

Kun je een aantal tips geven aan gemeenten die hiermee aan de slag willen?

- Bekijk de [Handreiking natuurinclusief bouwen voor gezonde bewoners](#) van Alles is gezondheid. "Deze bevat 10 maatregelen voor nieuwbouw en gebiedsontwikkeling, hoe je dat natuurinclusief op zo'n gezond mogelijke manier doet."
- Wees je ook bewust van de risico's bij vergroening. Check bijvoorbeeld het [Bomenkompas](#) van LUMC

i.h.k.v. hooikoortspatiënten. "Ook binnen klimaatadaptief denken is het belangrijk om aandacht te hebben voor risico's, bijvoorbeeld het combineren van een wadi en speelterrein is niet handig in verband met het ophopen van vervuiling in een wadi."

- Vraag de plaatselijke GGD om mee te denken over groen en gezondheid in de gemeente. De rol van de GGD is juist die van adviseur. Zie ook [de kernwaarden voor gezonde leefomgeving](#) van GGD.

Tips en tricks:

Groen & gezondheid

- * Integreer groen in gezondheidsbeleid. Zorg dat groen toegankelijk, nabij en kwalitatief is. Gebruik de 3-30-300-regel: 3 bomen zichtbaar vanuit huis, 30% bladerdek per buurt, en maximaal 300 meter van een park of groene ruimte. Dit draagt bij aan zowel fysieke als mentale gezondheid.
- * Betrek bewoners actief bij de inrichting van groene ruimten door hun wensen te inventariseren. Dit vergroot de betrokkenheid en voorkomt dat groen van bovenaf wordt opgelegd, wat de duurzaamheid en acceptatie van projecten verhoogt.
- * Gebruik het Positieve Gezondheid-model: Benader gezondheid breed en verbind het aan de leefomgeving. Dit model bevordert samenwerking tussen beleidsdomeinen en kan helpen gezondheidsdoelen vast te leggen in omgevingsplannen, zoals vereist in de nieuwe Omgevingswet.

Deze inspiratiegids is een product van de Natuur en Milieufederatie Noord-Holland, in samenwerking met de Provincie Noord-Holland. Met dank aan alle geïnterviewde experts, Rogier Reker en Karin van Hoof (Provincie Noord-Holland) en Sanne van de Graaf (Stichting Steenbreek).

Redactie

Liselotte Roodbol, Carolien Brussel, Chris Bakker, Angelique Sijsenaar van der Lans en Minella Haazelager

Vormgeving

Laurens Uilenbroek

Publicatiedatum

November 2024

Neem voor meer informatie contact op met Minella Haazelager van de Natuur en Milieufederatie Noord-Holland via minella@mnh.nl.

